

Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu

Urvo Klopets
Kaire Tamm

Tallinn 2010

Justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talitus
Kriminaalpoliitika osakond

Väljaandja:
Justiitsministeerium
Tõnismägi 5a
15191 Tallinn
Telefon: 6 208 100
Faks: 6 208 109
e-post: info@just.ee

Kõik käesolevas materjalis esitatu on kaitstud autoriõigusega, mis kuulub Justiitsministeeriumile. Väljaande tsiteerimine või refereerimine on lubatud üksnes juhul, kui viidatakse materjali autoritele. Ilma Justiitsministeeriumi eelneva kirjaliku nõusolekuta ei ole väljaannet või selle osi lubatud mingil viisil publitseerida.

Sisukord

Sisukord	3
Lühikokkuvõte	4
Järeldused	4
Sissejuhatus	5
1. Lepitusmenetluse kasutamise aktiivsus ja rakendusala	7
1.1. Lepitusmenetluste arv	7
1.2. Lepitusmenetluse rakendusala	9
Rakendusala kujunemine	9
Lepitusse suunatud kuriteod	10
Lepitusse saadetud kuritegude vastavus seaduses toodud rakendusale	10
Seisukohad lepitusmenetluse rakendusala piisavuse üle	11
1.3. Lepitusmenetluse saadetud juhtumite iseloomustus	12
Lepitamine perevägivalda juhtumites	12
Lepitamine varavastastes kuritegudes	13
Lepitamine alaealistega seotud juhtumites	14
Lepitamine lapse ülalpidamise kohustuse rikkumise juhtumites	15
2. Lepitusmenetluse suunatavate juhtumite valik	16
2.1. Kahtlustatava ja kannatanu valmisolek leppimiseks	16
Nõusoleku väljaselgitamise viisid	16
Osapoolte motiivid leppimiseks	17
2.2. Kriteeriumid juhtumite lepitusmenetluse valimiseks	20
Kahtlustatava eelnev karistatus	20
Lepitamise aeg võrreldes kuriteo toimumisajaga	21
3. Kokkulepete sõlmimine ja täitmine	23
3.1. Kohustused	23
3.2. Kohustuste liigid	24
3.3. Kohustuste täitmine	28
4. Muud tähelepanekud	32
Kasutatud kirjandus	34

Lühikokkuvõte

Järeldused

1. Käesolevas uuringus analüüsiti lepitusmenetluse praktikat ja selle kohaldamisel ilmnenu kitsaskohti. Selleks analüüsiti kriminaalmenetlusregistri andmetel leppimise tõttu kriminaalmenetluse lõpetamise määruseid, intervjuueeriti lepitajaid, prokuröre ja kohtunikku ning tutvuti teiste riikide kogemustega.
2. Lepitusmenetluse näol on tegemist ühe kriminaalmenetluse otstarbekusest lõpetamise võimalusega, mida saab Eestis kohaldada alates 2007. aasta veebruarist. Aasta-aastalt on lepitusmenetlust kasutatud aina enam, seni on leppimise tõttu menetlus lõpetatud kokku 479 isiku suhtes. Isikutest, kelle suhtes menetlus lõpetati otstarbekusest (KrMS §§ 201-205) 2010. a esimese seitsme kuu jooksul, moodustasid 8% lepitatud kahtlustatavad.
3. Praktikast on enamus leppimise tõttu kriminaalmenetluse lõpetamistest tehtud kohtueelses menetluses.
4. Lepitusmenetlusesse saadetud kriminaalasjades domineerivad vägivaldajuhtumid (üle 90%), ligi 60% olid seotud perevägivaldaga. Üsna vähe on lepitamist kasutatud varavastastes kuritegudes, alaealiste kahtlustatavatega kuritegudes ja juriidilisest isikust kannatanuga kuritegudes.
5. Lepitusmenetlusesse on saadetud kahtlustatavaid, kes on sama kannatanu suhtes vägivalda ka varem kasutanud, näiteks perevägivalda puhul on lepitusse saadetud nii juriidiliselt kui faktiliselt retsidiivseid isikuid. Samuti on lepitusmenetlusesse suunatud aastaid tagasi toimunud juhtumeid.
6. Lepituskokkuleppes lepivad kahtlustatav/süüdistatav ning kannatanu kokku kahjude heastamises. 84% kokkulepetest olid seotud viisakuskohustustega (vabandamine, vägivallast hoidumise keeld, viisakas ja lugupidav käitumine). 27% juhtudest olid seotud rahalise kohustuse täitmisega - kõige suuremaks kohustuseks oli korteri ostmise kannatanule. 11% isikutest kohustusid tegema reaaltoiminguid kannatanu heaks (nt puuriida ladumine, korteri remontimine jne). Ravile või teraapiasse suunati 14% isikutest.
7. Kohustuse täitmiseks antakse kahtlustatavale/süüdistatavale kuni kuus kuud kriminaalmenetluse lõpetamisest. Kohustuse mittetäitmisel tähtaja jooksul võib prokurör/kohtunik kriminaalmenetluse uuendada. 3,5 aasta jooksul on uuendatud 15 menetlust (3% menetlustest).
8. Kuigi uuendatud menetluste osakaal on madal, kuulati 2007-2008. aastal lepituses osalenud kahtlustatavatest ühe aasta jooksul pärast kriminaalmenetluse lõpetamist uues kuriteos kahtlustatavana üle 12% (n=15).

Sissejuhatus

2001. aastal võttis Euroopa Liidu Nõukogu vastu raamotsuse ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses¹, mis kohustas liikmesriike soodustama lepitusmenetluse kasutamist kriminaalasjades. Eestis saab leppimise tõttu kriminaalmenetluse lõpetada alates 18.02.2007.

Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu on üks kriminaalmenetluse otstarbekusest lõpetamise võimalustest. Lepitusmenetlus tugineb laiemalt restoratiivõiguse (*restorative justice*) põhimõtetele, mille lähtekohaks on kuriteo sotsiaalne taust. Lepitusmenetluse raames tegeletakse kuriteoni viinud konflikti põhjustega ja konflikti lahendamisele kaasatakse nii kuriteo toimepanija kui ka ohver. Ohvri aktiivse kaasamise läbi soovitakse suurendada ohvri turvatunnet ning vähendada kuriteoga kaasnenud pingeid, hirmu jms tundeid (Seletuskiri ..., 2006). KrMS-i kohaselt on lepitusmenetluse eesmärgiks saavutada kokkulepe kannatanu, kahtlustatava või süüdistatava leppimiseks ning kuriteoga tekitatud kahju heastamiseks.

Lepitusmenetlust saab kohaldada, kui teise astme kuriteo, va KrMS-i § 203¹ lõikes 1 nimetatud kuriteo (vt täpsemalt ptk 1.2), asjaolud on selged, puudub avalik menetlushuvi ning selleks on olemas osapoolte nõusolek. Kahtlustatava või süüdistatava ja kannatanu võib lepitusmenetlusse saata nii kohtueelses kui kohtumenetluses. Lepitusteenust finantseeritakse riigieelarve eraldistest² ja selle osutamise tagab Sotsiaalkindlustusamet (edaspidi SKA)³, lepitajateks on vastavasisulise koolituse⁴ saanud ohvriabi osakonna spetsialistid – ohvriabitöötajad üle Eesti. Kriminaalmenetluse lõpetamisel leppimise tõttu pannakse kahtlustavale või süüdistavale kohustus täita lepituskokkuleppe tingimusi tähtajaga mitte kauem kui kuus kuud; kohustuste mittetäitmisel kriminaalmenetlus uuendatakse⁵.

Käesoleva analüüsi eesmärk on anda ülevaade lepitusmenetluse praktikast ja selle kohaldamisel ilmnenu kitsaskohtadest. Kui varem on lepitusmenetlust vaadatud oportuuniteedi analüüsis (Salla, 2009), kus põhirõhk oli statistilisel ülevaatel perioodi 2007-2008 kohta, siis see analüüs püüab avada lepitusmenetlusega seotud sisulisi probleeme. Analüüs koosneb neljast osast: esimene osa annab ülevaate lepitusmenetluse kasutamisest ja rakendusala, teine osa puudutab lepitusmenetluse kohaldamise ühte eeldust – kannatanu ja kahtlustatava nõusolekut ja kirjeldab, mille alusel otsustatakse juhtumi saatmine lepitusse. Kolmas osa käsitleb kokkulepete sõlmimise protsessi ning vaatab lepitusmenetluse edukust kohustuste täitmise, menetluste uuendamise ja lepitusmenetluses osalenud kahtlustatavate retsidiivsuse põhjal ning neljas osa kajastab lühidalt muid töö käigus esile kerkinud küsimusi. Analüüsis ei ole hinnatud lepitajate tegevust lepituse läbiviimisel, küll on välja toodud lepitajate üldised seisukohad lepitusmenetluse kohta.

Analüüsi peamiseks andmeallikateks olid riiklik kriminaalmenetlusregister ja intervjuud. Kriminaalmenetlusregistri andmete põhjal tutvuti kõikide kuni 2010. aasta juuli lõpuni tehtud leppimise tõttu kriminaalmenetluse lõpetamise määrustega. Intervjuud viidi läbi Sotsiaalkindlustusameti ohvriabiosakonna (1) ja Sotsiaalministeeriumi (1) esindajatega,

¹ Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings.

² Ohvriabi seadus § 32.

³ Ohvriabi seadus § 6⁴.

⁴ Koolituse läbimise põhimõte on sätestatud ka 2009. aasta suvel heaks kiidetud lepitamise teenusstandardis⁴. Koolituse aluseks on Sotsiaalkindlustusameti koolituskava (vt SKA 21.12.2005.a kiri nr 22 SKA-4/14653).

⁵ KrMS-i § 203¹ lg 1.

ohvriabitöötajatega (4), prokuröridega (7) ja ühe kohtunikuga. Algselt oli plaanis intervjuud läbi viia ka ohvritega, et välja selgitada nende kogemused ja rahulolu lepitusmenetlusega. Selleks palusime Sotsiaalkindlustusametil kontakteeruda vähemalt viie kannatanuga, kes on viimase aasta jooksul lepitusmenetluses osalenud ja kelle puhul lepituskokkuleppe tähtaeg oli möödas. SKA töötaja helistas kannatanutele ja uuris nende valmisolekut vestelda lepitusmenetluse teemal Justiitsministeeriumi töötajatega, kuid ükski kannatanu ei soostunud intervjuudes osalema, kuna ei tahtnud juhtunut meenutada. Seega on analüüsis kannatanu vaatenurka kajastatud lepitajate ja prokuröride intervjuudele ning uuringutele tuginedes.

Analüüsi raames uuriti ka teiste riikide praktikat lepitamise kasutamisel kriminaalmenetluses – selleks tehti päring EUCPN-i (Euroopa kuriteoennetuse võrgustik⁶) liikmesriikidele ja tutvuti vastava valdkonna uuringutega. EUCPN-i liikmetest vastasid päringule Rootsi, Ungari, Tšehhi, Iirimaa, Hispaania, Austria, Luxembourg.

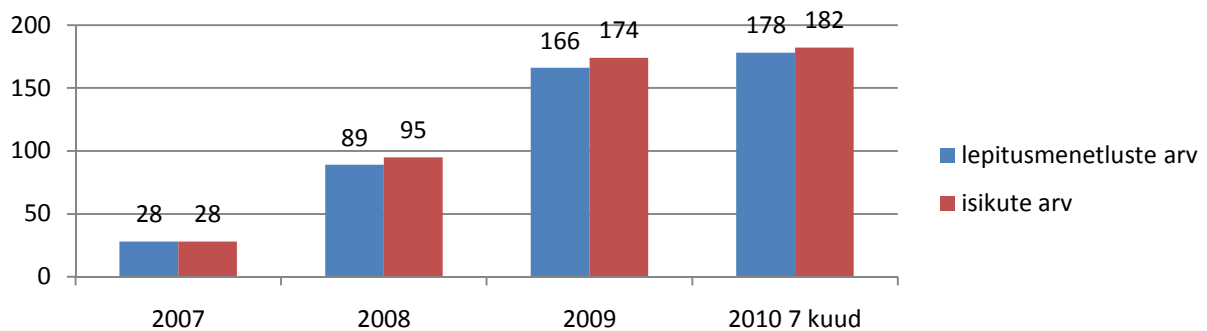
Analüüsi viisid läbi kriminaalpoliitika osakonna kriminaalteabe ja analüüsi talituse nõunikud Urvo Klopets ja Kaire Tamm, välisriikide kogemuste analüüsi kaasati samas talituses 2010. a suvel praktiliselt viibinud Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilane Mariken Arro.

⁶ EUCPN - European Crime Prevention Network.

1. Lepitusmenetluse kasutamise aktiivsus ja rakendussala

1.1. Lepitusmenetluste arv

Alates 2007. aasta veebruarist kuni 2010. aasta juulini (edaspidi analüüsitud perioodil) on leppimise tõttu kokku lõpetatud **461** kriminaalmenetlust **479** isiku suhtes. Aasta-aastalt on lepituskasutamine kasvanud. Lepitusmenetluse sätete sisseviimisel kriminaalmenetluse seadustikku peeti eelduslikuks esialgseks juhtumite arvuks aastas umbes 100 (Seletuskiri ..., 2006). Kui 2007. ja 2008. aasta lepituskasutamise arvud jäid selle piiresse (vastavalt **28** ja **89**), siis 2009. aasta ja 2010. aasta esimese seitsme kuu statistika näitab lepituse populaarsuse kasvu. 2009. aasta jooksul lõpetati lepituskasutamise rakendamiseks **166** kriminaalmenetlust **174** isiku suhtes. 2010. aasta esimese seitsme kuuga lõpetati **178** kriminaalmenetlust **182** isiku suhtes. Seega võib eeldada, et 2010. aasta jooksul lõpetatakse leppimise tõttu kriminaalmenetlust ligi 300 korral. Võrreldes 2008. aastaga, mil leppimise tõttu lõpetati ühes kuus keskmiselt seitse kriminaalmenetlust, lõpetati 2009. aastal 15 menetlust ja 2010. aasta esimese seitsme kuu statistika kohaselt juba keskmiselt 25 menetlust ühes kuus.

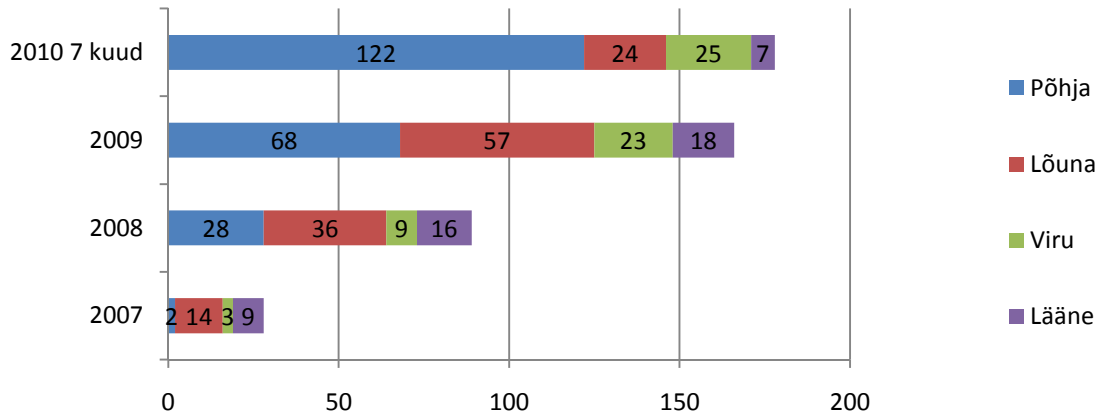
Joonis 1. Lepitusmenetluste ja lepitusse suunatud kahtlustatavate arv, 02/2007-07/2010

Leppimise tõttu lõpetatud kriminaalmenetlused moodustavad kõikidest kriminaalmenetluse otstarbekusest lõpetamise võimalustest üsna väikese osa, ent selle osakaal viimastel aastatel on tasapisi kasvanud. Võttes aluseks isikute arvu, siis 2008. aastal moodustasid leppimise tõttu kriminaalmenetluse lõpetamised 2% kõikidest kriminaalmenetluse otstarbekuse põhimõttel lõpetamistest (KrMS §§ 201-205). 2009. aastal oli selliste isikute arv juba 4% ning 2010. aasta esimese seitsme kuu jooksul 8%.⁷

Lepitusse suunatud kuritegudes kahtlustatavatest olid 90% (430) mehed ning 10% (49) naised. 17 kriminaalmenetluses leppis kannatanu mitme kahtlustatavaga, sealhulgas 16 menetluses kahe kahtlustatavaga ja ühes menetluses kolme kahtlustatavaga. Lepituskasutamise juhtumites oli 44 isikut, kes olid sama sündmuse raames ühes kriminaalmenetluses kahtlustatavad ja teises kriminaalmenetluses kannatanud (kokku 44 menetluses). Nõ paarisjuhtumid moodustasid kokku ligi 10% lepituskasutamisest. Tegemist on juhtumitega, kus osapoolte vahel tekkinud konfliktis tarvitasid mõlemad üksteise suhtes vägivalda. Sellistel juhtudel toimub küll kaks paralleelset menetlust, kuid asju käsitletakse koos – isikud saadetakse lepituskasutamisest erinevates menetlustes, kuid lepituse protsess on realselt ühine (st ei toimu topelt kohtumisi lepitajaga).

⁷ Arv kajastab isikuid prokuratuuris lõpetatud kriminaalmenetlustes.

Vaadates lepitusmenetluste kasutamist piirkonniti, siis esimesel kahel aastal hakkas uut menetlusvõimalust aktiivsemalt kasutama Lõuna piirkond. Põhja piirkond jäi alguses lepitusmenetluse kasutamisel pigem tagasihoidlikuks, kuid 2010. aasta seitsme kuu andmetel on Põhjas võrreldes teiste piirkondadega leppimise tõttu kriminaalmenetlusi lõpetatud juba märgatavalt rohkem.

Joonis 2. Lepitusmenetluste arv (N) aastate ja piirkondade kaupa

Täpset selgitust piirkondlike erinevuste osas ei ole võimalik anda. Ühelt poolt võtab uue menetlusviisi omaksvõtmine aega ja sõltub menetlejate teadlikkusest. Teisalt võib üheks mõjutajaks pidada ka lepitusteenuse kättesaadavust. SKA on lepitusteenuse tagamisel lähtunud piirkondlikkuse põhimõttest ja kohtumised lepitaja ja lepitatavate osapoolte vahel toimuvad kannatanu elukohajärgses maakonnas (Teenusstandard, 2009). 01.10.2010 seisuga on 26-st ohvriabitöötajast lepitusteenuse pakkumise õigusega 24. Lepitusteenuse pakkumise õigus puudub Ida-Virumaa ohvriabitöötajatel (2), kes asusid tööle 2010. aastal; viimane lepitusteamaline koolitus toimus aga 2009. aasta lõpus. Kui maakonnas puudub lepitaja, suunab SKA juhtumi lepitamiseks teise piirkonna lepitajale (lepitamiskohtumised toimuvad siiski lepitatavate elukoha ohvriabikeskuses). Näiteks Pärnus käisid enne 2010. aastat lepitusteenust osutamas Haapsalu ja Paide lepitajad, Ida-Virumaal SKA ohvriabiosakonna juhataja. Seega lepitusteenus on küll igas maakonnas tagatud, kuid mitte alati kohapeal asuva ohvriabitöötaja poolt.

Kriminaalasja võib suunata lepitusmenetluse nii prokuratuur kui kohus. Prokuratuur võib kriminaalmenetluse lõpetada ja kohustused määrata juhul, kui kriminaalmenetluse esemeks on teise astme kuritegu, mille karistusena ei nähta ette vangistuse alammäära või nähakse ette ainult rahaline karistus. Praktikas on enamik leppimise tõttu kriminaalmenetluse lõpetamistest tehtud prokuratuuri poolt. 31.09.2010. a seisuga on prokuratuur lõpetanud leppimise tõttu 443 kriminaalmenetlust, kohus 18. Analüüsitud perioodil on KrMS § 203¹ alusel lõpetanud vähemalt ühe menetluse 67 prokuröri ja 14 kohtunikku. Enam kui 25 kriminaalmenetlust on leppimise tõttu lõpetanud neli prokuröri (üks menetleja on lõpetanud leppimise tõttu ligi 50 menetlust).

Kõik kohtu tehtud leppimise tõttu menetluse lõpetamised olid nendes teise astme kuritegudes, mille puhul oli menetluse lõpetamise õigus sisuliselt olemas ka prokuratuuril. Kohtumenetluses toimus lepitusse suunamine sageli põhjusel, et osapooled ei olnud varem nõus lepitusmenetluse kohaldamisega. Mõnel juhul aga kaaluti kohtueelses menetluses alguses teisi menetlusvõimalusi ja lepitusmenetluse juurde tuldi nende juhtumite äralangemisel. Näiteks ühel kohtumenetluses lepitusmenetlusele suunatud juhtumi puhul oli menetlus algselt lõpetatud KrMS § 202 alusel, mis

läks kohustuste mittetäitmise tõttu uuendamisele – menetlus lõpetati seejärel leppimise tõttu; teisel juhul otsustati lepitusmenetluse kasuks peale seda, kui kohus tagastas kokkuleppe prokuratuuri, kuna kahtlustatav loobus istungil oma nõusolekust kokkuleppemenetluse kohaldamiseks.

1.2. Lepitusmenetluse rakendusala

Rakendusala kujunemine

Euroopa Liidu Nõukogu raamotsus ohvri seisundi kohta kriminaalmenetluses⁸ kohustas liikmesriike viima lepitusmenetluse sisse oma siseriiklikusse õigusesse, selle ulatuse ja korralduse osas jäid liikmeriikidele suhteliselt vabad käed. Raamotsuse täitmist käsitlev analüüs (Victims in Europe, 2009) viitab, et riigiti on erinevad nii lepitatavad juhtumid kui ka see, millisel määral lepituse tulemusi kriminaalmenetluses arvestatakse (näiteks eeldus menetluse mittealustamiseks, menetluse lõpetamiseks, karistuse kergendamiseks).

Eestis saab KrMS § 203¹ lg 1 kohaselt lepitusmenetlust kohaldada ja leppimise tõttu menetluse lõpetada teise astme kuritegude puhul, sealjuures on välistatud lepitusmenetluse kohaldamine KarS-i §§-ides 122, 133, 134, 136, 138, 139, 141-143, 214 ja 263 nimetatud kuritegudes, täisealise poolt alaealise kannatanu vastu toimepandud kuritegudes, kui kuriteo tagajärjeks oli inimese surm ning inimsusevastastes ja rahvusvahelise julgeoleku vastastes, riigivastastes, ametialastes, üldohtlikes ning õigusemõistmise vastastes kuritegudes.

Lepitusmenetluse välja töötamisel kavandati algselt selle kohaldamisala märksa laiemana, kuid lõpuks eelistati rakendada konservatiivset lähenemist ja alustada kergematest asjadest (Rannaveski, 2007). Vabariigi Valitsuse poolt heaks kiidetud lepitusmenetluse eelnõus oli lepitamine välistatud inimese surmaga lõppevates teise astme kuritegudes⁹, ülejäänud kitsendused lisandusid eelnõu menetlemisel Riigikogus. Riigikogus tõusetus arutelu lepitusmenetluse rakendamise sobivuse üle kuritegudes nagu vägistamine (KarS-i § 141), avaliku korra raske rikkumine (KarS-i § 263) ja surmaga lõppevad liiklussüüteod¹⁰, mis lepitusmenetluse puhul on hetkel välistatud.

Enamik EL liikmesriike võimaldab lepitust kriminaalmenetluses kohaldada vähemtõsisemate kuritegude puhul. Mõnes riigis on valiku kriteeriumiks kuriteo karistuse piirmäär – näiteks Ungaris, Portugalis ja Slovakkias on kriminaalmenetluses võimalik lepitada kuni viie aastase vangistuse piirmääraga kuritegusid (sama ka Eestis, kus lubatud teise astme kuritegudele teatud eranditega), Sloveenias kuni kolme aastase ja Belgias kahe aastase vangistuse piirmääraga kuritegusid. Näiteks Soomes, Saksamaal ja Poolas ei ole seatud lepitusmenetluse kohaldamisalale piiranguid kuritegude raskusastmest tulenevalt (Victims in Europe, 2009). Soomes on leitud, et lepitamise tulemused ei sõltu lepitatavast kuriteost või kuriteo raskusastmest ja seega ei peeta vajalikuks piiritleda lepitamisele suunatavaid juhtumeid kuriteoliigi või kuriteo raskusastme alusel (Flinck & Iivari, 2004); Soomes on välistatud siiski lepitamine alaealise ohvri vastu toimepandud kuritegudes, teistel juhtudel hinnatakse eraldi selle sobivust lepitamiseks. Saksamaal on peamiseks kriteeriumiks ohvrite huvi, Poolas on lepitamine võimalik kõikidel juhtudel.

⁸ Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings.

⁹ Algses JuM versioonis nähti rakendusala ka osades surmaga lõppevates liiklussüütegudes (nt § 422 lg 1, § 423).

¹⁰ JuM-i sisesed töödokumendid.

Lepitusse suunatud kuriteod

Lepitusmenetlust kavandades peeti selle rakendusala silmas eelkõige kuritegusid nagu elatusraha maksmisest kõrvalehoidumine (KarS § 169), kehaline väärkohtlemine (KarS § 121), kergemad varavastased kuriteod (vargus, asja omavoliline kasutamine), liiklusõnnetuse põhjustamised, kui kannatanuks on kaassõitjad (Seletuskiri ..., 2006).

Praktikas on peamine osa leppimise tõttu lõpetatud kriminaalmenetlustest olnud seotud vägivald- kuritegudega – kõige enam lõpetati analüüsitud perioodil kriminaalmenetlust kehalise väärkohtlemise korral.¹¹ Kehalises väärkohtlemises kahtlustatavate või süüdistatavate puhul lõpetati menetlus 416 korral.¹² Liigitades sarnaste kuritegude alla veel KarS-i §§-id 119, 120, 274 ja muud vägivaldsed kuriteod, lõpetati lausa 94% kriminaalmenetlustest asjades, mis olid seotud vägivalda kasutamisega.

Varavastaste kuritegudega seotud menetluste osakaal lepitusmenetluses on madal. Kui vargusi nähti ühe võimaliku lepitusmenetluse rakendusala, siis praktikas on varavastaste kuritegudega seotud vaid 4% lepitusmenetlustest.¹³ Samas mitmetes teistes riikides on varavastaste kuritegude osakaal lepitusmenetlustes suurem, näiteks Soomes kolmandik, Hollandis, Belgias ja Ungaris ligikaudu pooled juhtumitest (Praktika aruanne, 2010).

Tabel 1. Kvalifikatsioonid lõpetatud kriminaalmenetlustes¹⁴

Kvalifikatsioon	Lõpetatud kriminaalmenetluste arv
Vägivallateod (KarS-i §§-id 120, 121)	422
Varavastased süüteod (KarS-i §§-id 199, 201, 209, 213, 215)	17
Lapse ülalpidamise kohustuse rikkumine	4
Muud	26

Lepitusse saadetud kuritegude vastavus seaduses toodud rakendusala

Analüüsimaterjalide pinnalt tekkis viiel korral kahtlus, kas lepitusmenetluse eeldused on täidetud.¹⁵ Lisaks oli mitmel juhul kriminaalmenetlus alustatud KarS-i § 263 järgi, kuid hiljem oli kvalifikatsioon muudetud kehaliseks väärkohtlemiseks (KarS-i § 121)¹⁶ ja menetlus lõpetatud; analüüsis ei uuritud ümberkvalifitseerimise põhjendatust.

Varasem oportuuniteedi analüüs (Salla, 2009) on näidanud, et lepitusmenetlust on kasutatud täisealise poolt alaealise kannatanu vastu toimepandud kuritegudes, kuigi selliseid juhtumeid lepitada ei tohiks.

¹¹ Statistika antakse kriminaalmenetluste raames – st et ei tooda välja kriminaalmenetluse lõpetamisi kuritegude kaupa, vaid menetluste lõikes, mis annab selgema pildi juhtumite iseloomust.

¹² Sealhulgas 393 juhtumit olid seotud vaid kehalise väärkohtlemisega.

¹³ Praktikas esines ka selline juhtum, kus ühe menetluse raames oli isik kahtlustatav nii varavastases kui ka isikuvastases kuriteos.

¹⁴ Kui ühes menetluses oli kaks eriliigilist (nt § 121 ja § 199) kvalifikatsiooni, siis sisaldub see tabelis erinevatel ridadel.

¹⁵ Prokuratuuri selgituste kohaselt oli kolmel juhul tegu juhtumitega, mil lepitusmenetluse eeldused olid täidetud, kuid see ei selgunud autoritele kättesaadavatest analüüsimaterjalidest.

¹⁶ Kriminaalmenetluse lõpetamise määruses on juhtumi kvalifikatsiooniks märgitud KarS-i § 121, kuid kriminaalmenetluse registris on kuriteo kvalifikatsiooniks märgitud KarS-i § 263.

Seisukohad lepitusmenetluse rakendusala piisavuse üle

Analüüsi raames uuriti prokuröridelt ja lepitajatelt, kas nad peavad tänast lepitusmenetluse rakendusala piisavaks. Kui osa intervjuueeritavatest leidis, et rakendusala on küllaldane, siis mõned prokurörid pooldasid selle laiendamist. Näiteks tehti ettepanekuid, et lepitada võiks ka kuritegudes nagu avaliku korra raske rikkumine (KarS-i § 263), väljapressimine (KarS-i § 214), osades surmaga lõppevad liiklussüüteod (lepitamine sellisel juhul ohvri lähedastega). Teisalt tehti ettepanek võimaldada lepitamist kõikides teise astme kuritegudes, sh diskuteeriti võimaluse üle lubada lepitamist mõnedes täisealise vastu toime pandud seksuaalkuritegudes ja orjastamise juhtudes, kui kannatanu on sellega nõus ja teo toimepanijale andeks andnud.

Lepitusmenetluse läbiviimine ei anna tingimata alust kriminaalmenetluse lõpetamiseks. KrMS § 203¹ kohaselt võib prokuratuur või kohus kriminaalmenetluse lõpetada, kui leppimine on toimunud KrMS-is sätestatud korras. Seega ei ole eduka leppimise puhul prokuratuuril või kohtul kohustust kriminaalmenetlus lõpetada ning puuduvad takistused kriminaalasja kohtusse saatmiseks. Küll aga on isikute vaheline leppimine üheks karistust kergendavaks aluseks KarS § 57 lg 1 p 9 järgi. Leppimine karistust kergendava asjaoluna toodi karistusseadustikku samuti lepitusmenetluse eelnõuga.

Samas jäeti esialgses eelnõus formaalse lepitusmenetluse rakenduslasse (st leppimisse kui protsessi) vaid need kuriteod, mille puhul on võimalik ka kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 203¹ järgi.

Olemasolevas praktikas ei ole teada juhtumeid, mil läbitakse edukalt lepitusmenetlus, kuid kriminaalmenetlus on jäetud lõpetamata. Küll on üksikuid juhtumeid, mis on lepitusmenetlusse saadetud, aga kus osapooled ei ole kokkuleppele jõudnud.

Nii lepitusmenetluse aktiivsema kasutamise kui ka rakendusala laiendamisega võib kaasneda lisakoormus lepitajatele ja vajadus täiendavate ressursside järele. Ohvriabi seaduse kohaselt on ohvriabitöötajate ülesandeks nii ohvriabi- kui lepitusteenuse osutamine, mida finantseeritakse riigieelarve eraldistest Sotsiaalkindlustusameti eelarvest. Ohvriabitöötajate töökoormuse muutust, sh lepitusmenetluse suunatud juhtumite arvu on keeruline prognoosida, kuna see sõltub nii riigi üldisest sotsiaalmajanduslikust olukorrast, kannatanute teadlikkusest ohvriabiteenuse olemasolu kohta, kuritegevuse trendidest, menetluspraktikast jne. Näiteks lepitusmenetluse rakendusala laiendamine võib ühelt poolt kaasa tuua lepitusmenetluse suunatavate juhtumite arvu kasvu, samas lepitamisse sobivatele juhtumitele konkreetsete kriteeriumite seadmine võib ka juhtumite arvu vähendada (nt osade perevägivaldajuhtumite arvelt).

Arvestades, et lepitajal kulub keskmiselt ühe lepitusjuhtumiga tegelemiseks kaheksa töötundi ehk üks tööpäev¹⁷, siis tooks näiteks 100 lepitusjuhtumi lisandumine aastas kaasa vajaduse värvata Harju ohvriabi piirkonda juurde 1-2 töötajat ning tagada lepitusõigus ka Ida-Virumaa kahele lepitajatele. Võttes aluseks ohvriabitöötajate olemasoleva palgafondi, siis kahe ohvriabitöötaja kogupalgakulu Sotsiaalkindlustusametile on ca 354 816 krooni aastas (ühe töötaja kohta 177 408 krooni) ning koolituskulu uute lepitajate väljaõpetamiseks on hinnanguliselt 50 000 krooni. Seega esimesel aastal on võimalik lisakulu SKA-le 404 816 krooni, järgmistel ca 350 000 krooni.

¹⁷ Sh on arvestatud ajakulu lepitatavatega kontakteerumiseks, eeltööks, vähemalt kolme kohtumise läbiviimiseks, aruannete koostamiseks ja järelevalve teostamiseks.

1.3. Lepitusmenetlusse saadetud juhtumite iseloomustus

Lepitamine perevägivaldajuhtumites

Mujal maailmas (nt Soomes, Austrias, Ungaris, USAs jt) on viimasel ajal aktiivselt diskuteeritud selle üle, kas lepitamine perevägivaldajuhtumites on adekvaatne viis selle probleemiga tegelemiseks. Ungaris peetakse lepitamist sobivaks viisiks peresiseste konfliktide lahendamisel ja leitakse, et seeläbi saab vähendada kannatanute teisest ohvristamist (välistatud on lepitusmenetluse kasutamine korduvalt samalaadse teo toimepanijale). Iirimaa, Tšehhis, Luxembourgis on lepitusmenetluse kasutamine perevägivaldajuhtumites välistatud. Luxembourgis on arutletud lepitusmenetluse rakendamisala laiendamise üle ka perevägivaldajuhtumitele, ent sotsiaaltöötajate tugeva vastuseisu tõttu ei ole see õnnestunud. Belgias ja Rootsis on lepitusmenetluse kasutamine perevägivaldajuhtumites küll lubatud, aga praktikas peetakse seda pigem ebasobivaks lahendusviisiks (EUCPN päring, 2010).

Perevägivaldas lepitamisse negatiivselt suhtujad leiavad, et see annab signaali perevägivald kui lihtsa kuriteo kohta, seavad kahtluse alla ohvri nõusoleku vabatahtlikkuse ja väidavad, et selliste kuritegude puhul on osapooled ebavõrdsel võimupositsioonil (Flinck & Iivari, 2004). Perevägivaldas lepitamise võimaldamist pooldajad ütlevad, et perevägivaldajuhtumeid ei tohiks automaatselt kõrvale jätta. Kuna perevägivald on sageli varjatud (kannatanud eitavad juhtunut), siis tuleks iga lähisuhtevägivaldajuhtumi sobivust lepitamisse eraldi hinnata. Näiteks Soomes on välja töötatud kontrollküsimused, mille alusel hinnata peresiseste juhtumite sobivust lepitusse (Flinck & Iivari, 2004), perevägivaldajuhtumid moodustavad seal lepitatavatest juhtumitest kümnendiku (Iivari *et al*, 2010).

Eestis pidasid prokurörid ja lepitajad võimalust perevägivaldas lepitusmenetlust kasutada positiivseks ja seda suhtumist toetab ka statistika - lepitusmenetlustest 267 ehk 58% on seotud peresuhtes asetleidnud kuritegudega.¹⁸ Peresuhteid on käesoleva dokumendi raames käsitletud üsna laialt ning need hõlmavad endas (eks)elukaaslaste, (eks)abikaasade ja vendade/õdede, ülenevate ja alanevate sugulaste vahelisi juhtumeid, samuti nt lapse ja tema vanema elukaaslaste vahelisi juhtumeid. Peresuhtes pandi toime veel vähemalt 9 kuritegu (peamiselt vargused, kuid ka sissetungimine ja asja omavoliline kasutamine), mida ei saa vägivaldaga seostada. Tüüpilise lepitusmenetlusse suunatud perevägivaldajuhtumi puhul kahtlustatav löi või peksis kannatanut (mõnedel juhtudel oli lisaks käigus ka nuga vms).

Perevägivaldajuhtumites olid kahtlustatavad (n=268) peamiselt mehed (91%), ohvrid peamiselt naised (87%).

¹⁸ Arv kajastab minimaalset peresuhte arvu – alati ei olnud võimalik tuvastada, kas tegu oli elukaaslaste, sõprade või võõrastega.

Paarissuhtevägivald

Enamjaolt (84%) oli perevägivald puhul tegu elukaaslaste või abikaasadega, sh endised elukaaslased ja abikaasad. Paarissuhte raames toimepandud kuritegude hulgas leidis ka selliseid, mis olid üheaegselt pandud toime nii elukaaslase kui ka muu pere liikme (nt oma ema elukaaslase) suhtes. Samuti esines juhtumeid, mil juhtumi pealtnägijaks oli laps.

Paarissuhtevägivald põhjuseid on üheselt keeruline välja tuua: nt oli kriminaalmenetluse lõpetamise määruses mõningatel juhtudel kirjeldatud alkoholi liigtarbimist vägivald põhjusena, armukadedust jne. Samas oli kõikidel juhtudel tegu mingil määral sassi läinud peresuhtetega, mille tagajärjeks oli pereliikmele kallaletung.

Mitmetes juhtumites toimus vägivald juba lahku läinud elukaaslaste/abikaasade vahel, samuti esines juhtumeid, mil lepitusmenetluse ajaks oli paar läinud lahku. Enam kui pooltel juhtudel olid kannatanu ja kahtlustatav siiski abikaasad või elukaaslased ka pärast lepitusprotsessi. Paljusid paare ühendasid lapsed ning tõenäoliselt ka sellest tulenes soov kahtlustatavaga leppida. Vägivalla kasutamine ei olnud alati esmakordne (vt ka lk 21).

Muu peresuhtes asetleidev vägivald

Vägivald vanemate ja laste, õdede-vendade või muude sugulaste/hõimlaste vahel (ca 60 juhtumit) ei olnud nii levinud kui paarissuhtes. Näiteks 22 juhtumit olid seotud lapse (ka kasulapse) poolt toimepandud vägivallaga vanema suhtes, 15 juhtumit lapsevanema (sh ka kasuvanema või vanema uue elukaaslase) vägivallaga täisealise lapse vastu, 11 juhtumit olid õdede-vendade vahelised, neli hõimlaste vahelised (äi, väimees jms).

Lepitamine varavastastes kuritegudes

Analüüsitud perioodil suunati lepitusse 17 menetlust, mis olid seotud varavastaste kuritegudega. Lepitusmenetlusse suunatud varavastaste kuritegude puhul 2/3 juhtudel kannatanu tundis kahtlustatavat. Enamikel juhtudel oli tegemist vargusega, sh nii isiklike asjade varguste (mobiil, käekott, sularaha) kui korterivargustega, ühel juhul tungiti ettevõtte territooriumile ja varastati istikuid.

Kolmel juhul oli tegu kelmusega (sms-laenu võtmine teise isiku nimel, käenduse võtmise ja auto müümisega seotud kelmused). Kahel juhul oli tegu asja omavolilise kasutamisega, neist ühel juhul võtsid lapsed omavoliliselt kasutada isa sõiduautot.

Intervjuudest selgus, et sobilikuks peetakse lepitada juhtumeid, kus on olemas konkreetne füüsilisest isikust kannatanu. Võib oletada, et see on põhjuseks, miks seni pole lepitusse suunatud näiteks ühtegi kaubandusettevõttest toimepandud vargust. Samas ei ole KrMS § 203¹ kohaselt välistatud lepitusmenetlus juriidilisest isikust kannatanuga, omaette küsimus võib tekkida sellest, kas kannatanu esindaja on huvitatud lepitusmenetluses protsessis osalema. Juriidilise isiku esindajal puudub suure tõenäosusega sama suur side kuriteoga kui füüsilisest isikust kannatanul (nt kehalise väärkohtlemise võrdlemisel poevargusega). Ka uuringud näitavad (Brå, 2005), et lepitamine vahetu kannatanuga on efektiivsem, samas teatud juhtudel võib osutada sobilikuks lepitamise kasutamine ka juriidilisest isikust kannatanuga kuritegudes. Sellist praktikat on näiteks nii Rootsis, Saksamaal kui Inglismaal.

Lepitamine alaealistega seotud juhtumites

KrMS § 203¹ lg 1 p 2 kohaselt on välistatud kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu täisealise poolt alaealise vastu toimepandud kuritegudes, lubatud on lepitusmenetluse kasutamine alaealise poolt teise alaealise suhtes toimepandud kuritegudes.

Lepitusmenetlust on alaealiste kahtlustatavatega juhtumites kasutatud üksikutel kordadel - analüüsitud juhtumitest kuue alaealise kahtlustatava suhtes. Viiel juhul olid kahtlustatavateks poisid vanuses 15-17, ühel juhul 14-aastane tüdruk; kuuest kannatanust neli olid alaealised, kaks täisealised. Kõik juhtumid olid seotud kehalise väärkohtlemisega ja asjaosalised tundsid üksteist – kannatanuks oli kas koolikaaslane või muu tuttav. Poiste puhul oli tegu grupis toimepandud peksmistega, kus asjaosaliste vahel oli eelnevalt toimunud konflikt (näiteks alkoholijoobes isikute vaheline sõnelus korterist väljaviskamise teemal, kannatanu poolt saadetud solvava ja ähvardava alatooniga sõnumid). Tüdrukust kahtlustatava puhul oli tegu koolis aset leidnud klassikaaslaste omavahelise kähmlusega.

Kuivõrd lepitusmenetluses lahenduse saanud alaealise kahtlustatavaga juhtumid on üsna tüüpilised alaealiste omavahelistest probleemidest alguse saanud vägivaldajuhtumid, siis tekib küsimus, miks alaealisi nii vähe lepitusse saadetakse. Ilmselt võib üks võimalik põhjus, millele on viidatud ka oportuuniteedi analüüsis (Salla, 2009), olla lepitusprotsessi puhul pikenev menetlusaeg. Alaealiste kahtlustatavatega juhtumites on seatud kohtueelse menetluse tähtajaks neli kuud. Lepitusmenetluse rakendamisel tuleb arvestada lisaajaga lepituskokkuleppe sõlmimiseks – lepitusmenetluse läbiviimise korra kohaselt sõlmitakse lepituskokkulepe lepitatavate osapoolte vahel kahe kuu jooksul lepitusmenetluse rakendamise määruse registreerimisest Sotsiaalkindlustusametis¹⁹. Positiivseks võib pidada, et kuuest alaealistega seotud lepitusmenetlusest neljal juhul on lepituskokkulepe sõlmitud kahe nädalaga. Kohtueelsed menetlused alaealiste lepitusmenetlustes kestsid alates ühest kuust kuni 11 kuuni. Alaealiste juhtumite arv lepitusmenetluses on hetkel veel siiski liiga väike, et teha järeldusi võrreldes keskmise alaealiste kohtueelse menetluse kestvusega.

Teisalt võib alaealiste kahtlustatavatega juhtumite vähesust lepitusmenetluses mõjutada ka see, et riigi peaprokuröri juhis alaealise erikohtlemise kohta²⁰ ei täpsusta alaealise kahtlustatava suhtes lepitusmenetluse kohaldamise sobivust; juhises soovitatakse kohaldada kuni 17-aastase alaealise suhtes KrMS § 201 sätteid (suunamine alaealiste komisjoni) ja 17-aastasele alaealisele KrMS § 202 sätteid ja ÜKT-d kuni 50 tundi. Nimetatud juhises võiks selgelt välja tuua soovitused KrMS §-i 201 ja §-i 202 vahekorra kohta võrreldes §-iga 203¹, mil teo on toime pannud alaealine kahtlustatav.

Alaealiste suhtes on väga vähe lepitamist kasutatud ka alaealiste komisjonides, kus lepitamist kui mõjutusvahendit on alaealistele õigusrikkujatele võimalik määrata alates 1998. aastast. Ohvriabi seaduse § 6³ kohaselt käsitletakse lepitusteenusena ka alaealise mõjutusvahendite seaduses sätestatud lepitamise kohaldamist, ent hetkel on lepitusteenuse alaealiste komisjonile osutamise korraldus ebaselge. Kui ohvriabi seaduse kohaselt tagab lepitamise SKA, siis sotsiaalministri 1998. a kinnitatud alaealiste komisjonidele mõeldud lepitamise korra²¹ kohaselt määrab lepitaja alaealiste komisjon, kes töötab kohaliku omavalitsusega sõlmitud lepingu alusel.

¹⁹ Vabariigi Valitsuse 13.07.2007. a määrus nr 188 „Lepitusmenetluse läbiviimise kord“, § 4 lg 1.

²⁰ Riigi peaprokuröri 29.06.2007. a juhis alaealiste erikohtlemise kohta nr RP-1-4/07/8.

²¹ Sotsiaalministri 31.07.1998. a määruse nr 44 „Alaealise mõjutusvahendite seadusest tulenevate õigusaktide kehtestamine“ lisa 1 „Lepitamise kord“.

2009. aastal määrasid alaealiste komisjonid üle Eesti lepitamise vaid 12 alaealisele (so 0,4% kõikidest määratud mõjutusvahenditest). Ka Eesti koolides pole õpilaste vaheliste probleemide lahendamiseks seni lepitamisel tuginevaid sekkumisi aktiivselt välja töötatud. Seega kui mujal maailmas on erinevate lepitusvormide (sh nii lepitamine koolis, kogukonnas, menetluse raames) kasutamine aktiivsem just alaealiste suhtes, siis Eestis on nii haridus- ja sotsiaalsüsteemis kui ka kriminaalmenetluses jäänud alaealiste lepitamine suhteliselt marginaalseks.

Lepitamine lapse ülalpidamise kohustuse rikkumise juhtumites

Lapse ülalpidamise kohustuse rikkumise kuritegudes on leppimise tõttu lõpetatud neli menetlust, lapse ülalpidamise kohustusest oli eemale hoitud alates ühest aastast kuni viie aastani. Leppimise tõttu menetluse lõpetamisel määrati kõigil neljal juhul kohustuseks hüvitada tekkinud võlgnevus (alates 6000 kroonist kuni 51600 kroonini)²². Kolme juhtumi osas kriminaalmenetlus lõpetati ehk kohustused täideti, ühe juhtumi puhul veel järelevalve periood kestab.

Intervjuudes räägiti, et mitmel juhul pole lapse ülalpidamise kohustuse rikkumise kuritegudes kokkuleppele jõutud. Näiteks kui tekkinud võlgnevus on suur ja summa tagasimaksmine kuue kuu jooksul on keeruline, siis on kannatanul ja kahtlustataval tekkinud eriarvamusi kohustuste summa suuruse suhtes (vt kohustuste kohta ka täpsemalt ptk 3).

²² Ühel juhul oli võlgnevus lepitamise hetkel enam kui 80 000 krooni.

2. Lepitusmenetluse suunatavate juhtumite valik

2.1. Kahtlustatava ja kannatanu valmisolek leppimiseks

KrMS-i kohaselt on lepitatusmenetluse rakendamiseks vajalik kahtlustatava või süüdistatava ja kannatanu nõusolek, alaealise või psüühikahäirega isiku puhul ka tema vanema või muu seadusjärgse esindaja või eestkostja nõusolek.

Lepitust käsitlevad rahvusvahelised suunised (nt EN raamotsus, 1999; ECOSOC, 2000 jt) rõhutavad nõusoleku puhul peamiselt kahte printsiipi – nõusoleku vabatahtlikkus ja et see tugineks piisavale eelinformatsioonile lepitamise olemuse ja tagajärgede kohta (*nn informed consent*). Uuringud on näidanud, et mõlema poole vaba tahe lepituses osaleda suurendab tõenäosust, et nad ka realselt lepitatusprotsessis osalevad, kokkuleppele jõudmise nimel koostööd teevad ning teisalt aitab mõlemaid osapooli rahuldav kokkulepe tagada, et sellest ka kinni peetakse (R.A.M. van Schijndel, 2009).

Nõusoleku väljaselgitamise viisid

Esmase teavituse selle kohta, et menetlus on võimalik leppimisega lõpetada ja mida see endaga kaasa toob, teeb kannatanule ja kahtlustatavale prokurör. Kuigi sisuliselt võib lepitatusmenetluse algatus tulla ka kannatanult või kahtlustatavalt²³, siis peamiselt jõutakse lepitatusprotsessini prokuröri ettepaneku tõttu.

KrMS ei sea nõusolekule vorminõudeid ning praktikas selgitatakse osapoolte nõusolek välja erineval moel. Kui mõni prokurör peab vajalikuks mõlema poolega kohtuda, siis küsitakse nõusolekut ka ainult telefoni teel. Mõni prokurör fikseerib nõusoleku kirjalikult (nt koostab selleks eraldi protokoll, võtab nõusoleku kohta kannatanu allkirja), üldjuhul piirduakse suulise nõusolekuga.

Osapoolte nõusoleku juhtumi lahendamiseks lepitatusmenetluses kontrollib üle lepitaja, kes selgitab ka täiendavalt lepitatusmenetluse olemust ja käiku (Teenusstandard, 2009). Lepitamise läbiviimise korra kohaselt on soovitatav, et lepitaja korraldab kokku kolm kohtumist: esimese kannatanuga, teise kahtlustatavaga ja kolmanda mõlema osapoolega koos. Vahel on ka lepitajad kannatanuga kohtumise asemel ühendust võtnud vaid telefoni teel. Näiteks kui kannatanul ei ole aega kohtumiseks või ta jätab muul põhjusel tulemata. Kohtumine on ära jäänud ka seetõttu, et osapooli ei ole võimalik telefoni või kirja teel kätte saada. Lepitaja juurde tulemisel võib takistuseks olla ka majanduslik olukord – maakonnakeskusest kaugemalt tulevatele lepitatavatele kaasnevad lepitatusmenetlusega lisakulud – nii transpordikulu kui ka ajakulu halva transpordiühenduse tõttu jms. Nii lepitajad kui prokurörid rääkisid, et proovivad sellistel juhtudel asjaosalistele vastu tulla ja kohtumisi võimalikult mugavalt planeerida, nt tulevad kannatanu ja kahtlustatav kohtumisele koos ühe autoga (vestlused viiakse läbi alguses eraldi, siis koos), aga on seetõttu teinud ka ettenähtust vähem kohtumisi ja selgitanud osapoolte seisukohad ja ootused välja telefoni teel.

Intervjueeritavad rääkisid, et vahetult kohtudes on võimalik osapoolte valmisolekut paremini hinnata. Seetõttu võib teatud juhtudel nõusoleku väljaselgitamine ainult telefoni teel osutada

²³ Silmas peetakse seda, et ka kannatanu ja kahtlustatav võivad prokuratuuri sellise sooviga pöörduda. See ei tähenda aga seda, et prokuröri tekiks kohustus osapooled lepitatusse suunata ning kriminaalmenetlus lõpetada.

ebapiisavaks. Näiteks just peresuhetes võib eeldada kannatanu liigset sõltuvust kuriteo toimepanijast, mille puhul tuleks nõusoleku väljaselgitamisele eraldi tähelepanu pöörata.

See on väga hästi näha, kui nad tulevad koos. Siis on alguses mees see, kes räägib. Siis palun lihtsalt ühel osapoolel välja minna ja üksinda rääkida. Ja ma saan alati ümber mõelda ja võin ka lepitajale rääkida, et selline asi, et kannatanu hirmsasti kardab. (prokurör)

... see tuleb kohtumisel välja, et kas on selline manipuleeriv teine pool. (lepitaja)

Lepitajad rääkisid, et lepitusse on suunatud üksikuid juhtumeid, kus kannatanu sõnul ei ole temalt eelnevat nõusolekut küsitud.

/.../ üks kokkulepe jäi sõlmimata, see oli selle kuu lugu, kus kannatanult ei olnud mingit nõusolekut võetud, prokuratuuris esindas kahtlustatav ka kannatanut ja ütles, et ka kannatanu on nõus leppimisega. (lepitaja)

Lepitajate sõnul on ette tulnud juhtumeid, kus osapooltele tuleb lepitaja telefonikõne ja kutse kohtumisele ilmuda üllatusena ning osapooltel puudus või oli ähmane ettekujutus sellest, mis neid lepitaja juures ees ootab. Lepitavate eelnev teadlikkus lepitusmenetlusest mõjutab aga nende häälestatust lepituse suhtes ja koostöövalmidust lepitajatega.

Mõned lepitajad pidasid prokuröri tehtud eeltööd piisavaks ja leidsid, et lepitusse suunatute teadlikkus lepitusprotsessist on võrreldes lepituse algusaegadega paranenud.

/.../ nad tulevad tegelikult erinevalt. See oleneb täiesti sellest, kuidas neid on varem informeeritud. Mõni on nagu õiendama hakanud telefoni teel, kui esimest korda kontakti võtta, et kuulge, ma kirjutasin paberile alla. Kõik on nagu tehtud, mida te nüüd veel tahate. /.../ Nemad on sellest aru saanud, et kui nad on paberile alla kirjutanud, siis nüüd on kõik. Aitab. Et siis on nad muidugi vastumeelsed esialgu, aga kohapeal tuleb ära siis selgitada, et mis asi see lepituse eesmärk on ja kuidas ja kuhu jõuda tahaks. (lepitaja)

Nii menetlejate kui lepitajate tutvustustööd hõlbustaks see, kui info lepitusmenetluse kohta oleks paremini kättesaadav. Hetkel on lühitutvustus lepitusteenuse kohta olemas vaid Sotsiaalkindlustusameti kodulehel²⁴, samalaadne info võiks olla lisatud ka veebilehele <http://tarkmeestaskus.just.ee/>. Samuti võiks kaaluda lepitavatele osapooltele paberikandjal infomaterjali jagamist.

Osapoolte motiivid leppimiseks

Eelduslikult peaks kahtlustatav/süüdistatav osalema lepituses selleks, et tegeleda kuriteo põhjustega ja tagajärgede heastamisega ning ei tohiks näha lepituses kui lihtsat võimalust karistusest pääseda. Kannatanu ei tohiks lepitusega nõustuda kellegi surve all ja seetõttu, et vastasel juhul saab süüdlane karistada; samuti ei tohiks ohvrit lepitada kurjategijaga, kes sisuliselt ei pea lepitamist ja selle protsessi vajalikuks (R.A.M. van Schijndel, 2009).

Kuna uuringu raames ei õnnestunud küsitleda kannatanuid ja uurida nende motiive lepituses osalemiseks, siis on siinkohal tuginetud lepitajate ja prokuröride arvamusele.

²⁴ <http://www.ensib.ee/ohvriabi-ja-lepituskeskus/>.

Soov vältida menetluse jätkamist

Esines juhtumeid, kus kannatanu ja kahtlustatav tegid ettepaneku leida kohtuväline lahendus, kuna kuriteo põhjustanud konflikt oli omavahel juba lahendatud, kannatanu oli süüdistavale andestanud ja sageli kahtlustatav ka kahjud heastanud.

Üksikud juhtumid on sellised ka, kes kohe, kui nad jõuavad siia – ütlevad, et me oleme leppinud. (lepitaja)

Kohtunik rääkis, et perevägivaldajuhtumites otsustavad asjaosalised sageli ringi (avaldus on esitatud vihahoos, kuid siis mingi aja möödudes otsustatakse kooselu jätkata) ja kohtumenetluses on näha, et kannatanu tegelikult ei taha kohtusse minna ja et seda juhtumit menetletakse.

Kriminaalasjas nr N väljendas kannatanu, et ta ei soovi elukaaslase karistamist, nad elavad endiselt koos ja kasvatavad ühist väikest last. Kannatanu mõõnis koguni, et tema käitumine põhjustas elukaaslase vägivaldpuhangu.

Kriminaalasjas nr N on kannatanu avaldanud, et tal ei ole pretensioone kahtlustatava suhtes ja et ta käitus ka ise provotseerivalt.

Riigi peaprokuröri 12.04.2007 juhise²⁵ selgitavates märkustes on öeldud, et kui kannatanu on väljendanud oma kindlat soovi kriminaalasja lõpetamiseks, nn. "avalduse tagasivõtmise sündroom", peaks prokurör seda arvestama (vt ka ptk 2.2. lk 20). Samuti peab arvestama sellega, et kannatanu soov menetlus lõpetada ei pruugi alati olla siiras, nt kui ta on hirmul või teda on selleks mõjutatud. Uuringutes (Flinck & Iivari, 2004) on leitud, et just peresuhtes võib eeldada kannatanu liigset sõltuvust või mõju all olekut, millest võib tuleneda ka nõusolek lepitusmenetluse läbiviimiseks.

Analüüsi raames tuvastati mõned juhtumid, mille puhul võis kahtlustada kannatanu survestamist või mõjutamist.

Kriminaalasjas nr N on kannatanu tunnistanud, et ta ei julge mehe suhtes mingeid tingimusi seada, kuna kardab mehe reaktsiooni.

Kriminaalasjas nr N on öeldud, et kuna kahtlustatav on ka varem olnud vägivaldne, võib karta ähvarduste täideviimist kannatanu suhtes.

Ka lepitajad tõid ühe näite, kus nad kahtlustasid, et kannatanut survestab tema elukaaslane. Lepitajal samas otseseid tõendeid mõjutamise kohta polnud ja lepituskokkulepe sai sõlmitud – hiljem kannatanu siiski teatas lepitajale, et ta kokkulepet ei täida. Ühel juhul mõjutas kannatanut nõusolekut lepitusmenetluses osalemiseks tagasi võtma kannatanu lapsevanem, kes ei nõustunud menetluse lõpetamisega ja soovis kurjategija karistamist.

Soov vältida kriminaalkorras karistamise tagajärgi

²⁵ Juhis määratleb põhimõtted, millest lähtudes on võimalik tagada isikute võrdne kohtlemine ja avaliku menetlushuvi järgimine KrMS §§-de 202, 203 ja 203¹ kohaldamisel.

Ennekõike perevägivallajuhtumites ei näinud kannatanud karistuses probleemile lahendust ja väljendasid soovi vältida kriminaalkorras karistamist. Sageli kardeti karistamist ka põhjusel, et see võib perele kaasa tuua lisakohustusi ja panna pere majanduslikult raskemasse olukorda.

/.../ naine ütles jälle, et ta ei taha mehe kriminaalkorras karistamist, olgugi, et on politsei poole pöördunud, ei taha, et trahv määratakse, see läheb ju pere eelarvest, et tahab ikka ja jälle lepitamist. Kuna see ei too kaasa mingeid kulutusi, see on ka ilmselt üks põhjus, miks inimesed annavad selle nõusoleku. Kui mingi trahv määratakse, see läheb ju ikkagi pere eelarvest, näeme ju, et paljud ei tööta. (lepitaja)

Prokurörid rääkisid, et üks argument lepitusmenetluses osaleda on ka see, et leppimise tõttu kriminaalmenetluse lõpetamine on kahtlustatava jaoks üldiselt odavam (nt ei lisandu kindla summa maksmist riigituludesse nagu nt KrMS § 202 puhul). Ühe prokuröri sõnul on rahalise kohustuse määramata jätmine KrMS § 202 puhul väga erandlik ja seetõttu eelistab ta kahtlustatava rahaliste raskuste korral lõpetada menetluse leppimise tõttu.

/.../ suundumus pidi olema selline, et raha kokkuhoiu mõttes – ekspertiisid on kallid. Et siis ma otsustan saata lepitusse. Et pereasi ja nagunii nad ühe korteris peavad elama. Mingit karistamise mõtet seal ei ole. Ja oportuuniteediga tulevad need summad – miks perekonda selle pärast karistada. (prokurör)

Võimalus abi saada

Lepitajad rääkisid, et lähedaste vahel toimunud vägivallajuhtumite põhjuseks on sageli suhtlemisprobleemid, oskamatus tekkinud tülisid rahumeelselt lahendada või ka sõltuvusprobleemid.

Kas siin on peretülid või endiste elukaaslaste vahelised tülid, need on tingitud tegelikult sellest, et inimesed ei oska suhelda, inimesed on läinud lahku, suhe on lõpetamata. Nendel on ühised lapsed ja juba laste pinnalt on tülisid, armukadedusest on tülisid, kõik sõltub sellest. */.../* On ka muidugi selliseid juhtumeid, kus inimesed on ka varem ohvriks langenud või lähedased on ohvriks langenud ja traumad on jäänud välja ravimata. (lepitaja)

Seega leiti, et lepitusmenetluse raames saavad osapooled tegeleda omavaheliste probleemide ja suhete parandamisega. Vajadusel saavad lepitajad selleks soovitada nõustamist, pereteraapiat ja osapoolte nõusolekul vastava teenuse ka lepituskokkuleppes kohustusena fikseerida.

Kui nad tahavad edaspidi koos elada ja neil on peres ka lapsed, siis nad peavad õppima omavahel suhtlema teistmoodi kui rusikatega. Et nad pöörduksid siis ikkagi nõustamisele ja osaleksid seal. See aitaks kuidagi probleemi lahendada. */.../* (lepitaja)

Võimalus lepitusprotsessi käigus tegeleda kuriteo põhjustanud probleemidega on ka prokuröride arvates üks peamisi põhjuseid, miks juhtum lepitusmenetlusse suunata. Näiteks kui osapoolte vahel on pikemaajalised probleemid, siis on ka korduva vägivalla puhul lepitust kasutatud.

Juhtumid, kus osapooled tunnistavad, räägivad, et jah, kasutas vägivalda, aga probleem on tegelikult selles, et on suur kriis või pikaajaline probleem hõõgumas. Need panen kohe lepitusmenetlusse. (prokurör)

2.2. Kriteeriumid juhtumite lepitusmenetlusse valimiseks

Teatud kriteeriumid leppimise tõttu kriminaalmenetluse lõpetamiseks tulenevad KrMS-ist (nt kohaldamisala, osapoolte nõusolek, kuriteo asjaolude selgus). Kuigi riigi peaprokuröri 12.04.2007 juhis²⁶ ei käsitle põhjalikult ja eraldi menetluse lõpetamist leppimise tõttu, annab see soovitusel avaliku menetlushuvi järgimiseks kriminaalmenetluse lõpetamisel KrMS §§ 202, 203 ja 203¹ järgi. Intervjuude ja analüüsi raames püüti selgust saada, millistest põhimõtetest lähtuvalt otsustatakse praktikas juhtumi saatmine lepitusmenetlusse.

Kahtlustatava eelnev karistus

Intervjueeritud prokuröride hinnangul ei peaks lepitusmenetlusse saatma kahtlustatavaid, kelle puhul on tegu korduva vägivaldsega.

Enamasti ma ei mõtle kergemate viiside peale, kui eelnev karistus on olemas. No muidugi sõltub ka, mille eest see on olnud, ja millal see on määratud. Kui on juba sellised, mis hakkavad kustuma, siis ma neid ei pruugi arvestada, nt 4 või 5 aastat on olnud korralik, ja karistuse sai purjuspäi sõitmise eest, mis on hoopis teiseliigiline, siis ma seda ei arvesta. Kui on aga vägivalda varem olnud, paragrahv 121 või 263, siis ma eriti ei kipu kergemaid viise valima. (prokurör)

Sellist seisukohta toetab ka riigi peaprokuröri 12.04.2007 juhis. KrMS-i kohaselt saab lepitusmenetlust kohaldada juhtudel, kui puudub avalik menetlushuvi; juhise kohaselt on avalik menetlushuvi olemas, kui menetluse jätkamine on eripreventiivsetest vajadustest lähtuvalt vajalik - näiteks kui on isikut kahe aasta jooksul enne uue kuriteo toimepanemist sarnase süüteo eest karistatud või on tema suhtes menetlus otstarbekuse kaalutlusel lõpetatud (juhise p 4); KarS-i § 121 puhul on avalik menetlushuvi olemas, kui tegu on jätkuva perversivallaga (juhise p 36). Juhises on rõhutatud, et „jätkuva“ perversivallaga all pole mõeldud mitte juriidiliselt tõendatud korduvust, vaid olukorda, kus on viiteid sellele, et kahtlustatava vägivaldsemine ei ole ühekordne. Juhise kohaselt peaks prokurör arvestama seda, kui kannatanu on väljendanud oma kindlat soovi kriminaalasja lõpetamiseks, praktikas võib see osutada aga keeruliseks.

Lepitajad leidsid samuti, et korduvalt samalaadsete tegude eest kriminaalkorras karistatud isikute suhtes ei peaks lepitamist võimaldama. Samas tõdeti, et praktikas suunatakse korduvalt samalaadse teo toimepanijaid lepitusmenetlusse üsna palju. Sageli on tegu just faktilise korduvusega. Vestluse käigus on kannatanu rääkinud, et vägivalda on esinenud ka varem, kuid sellest pole enne politseid teavitatud.

/.../ väga harva on see, et üks kord löi ja oleme juba ära leppinud. Et ikka need vastused on see, et varem on ka löönud ja varem on mingid märgid kehal olnud, aga ma ei ole kutsunud kedagi... (lepitaja)

/.../ rohkem on pikaajalisi. Kuigi nad ei ole eelmisi asju politseisse andnud. Tavaliselt selle esimese löögi peale politseisse ei minda. (lepitaja)

Üks juhtum mul oli ka, kus osapooled olid kolmkümmend aastat abielus olnud. Naine ei soovinud ka lahutust. Ütles, et mees on mõistlikumaks muutunud aegade jooksul. Et ta on

²⁶ Juhis määratleb põhimõtted, millest lähtudes on võimalik tagada isikute võrdne kohtlemine ja avaliku menetlushuvi järgimine KrMS §§-de 202, 203 ja 203¹ kohaldamisel.

rohkem oma elus pidanud kannatama, kui see viimane kord, aga lihtsalt nüüd leidis, et mõõt on täis ja kutsus politsei. (lepitaja)

Analüüsitud juhtumite puhul esines mitmeid näiteid, mil kahtlustatavat/süüdistatavat oli sarnase kuriteo eest varem karistatud või oli isik kannatanu ütluste kohaselt varem vägivalda kasutanud.

- Kriminaalasjas nr N andis kannatanu ülekuulamisel ütlusi, mille kohaselt on mees teda ka varem löönud ning ta soovis mehe karistamist. Tegu oli varem kriminaalkorras karistamata ekselukaaslasega ning isikute suhtes viidi hiljem läbi lepitusmenetlus – kahtlustatavale pandi kohustuseks käituda kannatanuga edaspidi viisakalt ja lugupidavalt ning hoiduda tema suhtes vägivallast.
- Kriminaalasjas nr N suunati lepitusse DVD-mängija varguses kahtlustatav isik, keda on varem karistatud röövimise ja kehalise väärkohtlemise eest. Lepitusse suunatud juhtumi puhul oli kahtlustatavaks kannatanu tütar.
- Kriminaalasjas nr N suunati lepitusse kelmuses kahtlustatav, kes oli varem toime pannud varguse.
- Kohtumenetluses nr N suunati lepitusse oma isa kehalises väärkohtlemises kahtlustatav, keda on varem juba karistatud oma vanemate kehalise väärkohtlemise eest.
- Kriminaalasjas nr N suunati lepitusse isik, kes oli kuriteo toime pannud katseajal, isikut oli karistatud KarS § 121 eest.
- Kriminaalasjas nr N suunati lepitusse isik, kelle suhtes on samaliigilise kuriteo eest menetlus varem lõpetatud – lõpetamine toimus 2,5 aastat enne uue kuriteo toimepanemist ning tegu oli sama kannatanuga.

Osapooltel on selge arusaam toimumust ja nad soovivad leppida

Eelduslikult ei peaks olema võimalik lepitada osapooli, kes ei ole üksmeelel toimunud sündmuse osas. Ka intervjuueeritavad rääkisid, et nad saavad lepitusse juhtumid, kus osapooled ei vaidle selle üle, kes ja kas mida tegi. Samas on jõutud lepituskokkuleppeni ka juhtumites, kus kahtlustatav eitab oma tegu (näiteks on kahtlustatav avaldanud, et ta ei ole süüdi või on osaliselt süüdi, aga nõustub lepitamisega).

Samuti toodi välja, et osapooled peavad ka ise üles näitama initsiatiivi ja tahet oma probleeme lahendada.

Osapooled peavad ise olema väga altid, et kui ma nendega räägin, siis ma juba näen, et kas on üldse tolku nende materjalide lepitusse saatmisest või lähevad nad sinna üksteise peale karjuma, et ma tahan kulda ja karda, so absurd, siis ma ei hakka mitte kellegi aega raiskama ja valin mingisugused muud viisid. (prokurör)

Lepitamise aeg võrreldes kuriteo toimumisajaga

Lepitusmenetluse suunamist võib kaaluda nii kohtueelses kui kohtumenetluses, seega arvestades menetluse kestvust, jõuavad lepitusmenetluse ka juhtumid, mis võisid toimuda aastaid tagasi.

Kriminaalasjas nr N lõpetati 2006. aastal toimunud kakluses menetluse leppimise tõttu 2009. aasta alguses. Kohustuseks oli vabandada kannatanu ees.

Mõned lepitajad leidsid, et kui kriminaalasi jõuab lepitusmenetlusse aastaid hiljem, siis osapooled on juhtumi juba unustanud ning selle meenutamine põhjustab asjatult lisapingeid - seda toonitati eriti võõraste inimeste vaheliste juhtumite puhul.

Kui asi jõuab lepitusse /.../ neli aastat hiljem. See on ammu ära unustatud ja nüüd koukida see asi uuesti üles ja tuua nad laua taha kokku. (lepitaja)

Teisalt toodi välja, et kui juhtum on liiga värske, siis ei olda emotsionaalselt veel valmis leppima ja kahjude heastamisest rääkima ning ammuste sündmuse tagamaade selgitamine võib vastupidiselt omada hoopis terapeutilist mõju. Samas ei saa kuidagi pooldada ka mitme aasta taguste juhtumite lepitust perevägivalda juhtumites – isikud on eelduslikult kas üksteisele andestanud või kooselu lõpetanud.

Näiteks kriminaalasjas nr N lõpetati oma elukaaslast löönud kahtlustatava suhtes menetlus KrMS § 202 alusel. Pärast selle uuendamist saadeti juhtum lepitusmenetlusse. Kuriteo ja kriminaalmenetluse lõpetamise vahel leppimisega oli 2,5 aastat.

Menetluse kestvust mõjutab see, kui kiiresti saavutatakse lepituskokkulepe ja kui kiiresti prokurör/kohtunik koostab kriminaalmenetluse lõpetamise määruse. Lepitamise korra kohaselt peaks lepitaja sõlmima osapooltega lepituskokkuleppe kahe kuu jooksul (Teenusstandard, 2009), kuid mõnel juhul ei ole sellest tähtajast kinni peetud. Lepituskokkuleppe saavutamise puhul võivad protsessi pikendada raskused osapoolte kättesaamisel.

Kriminaalasjas nr N tehti lepitusmenetluse rakendamise määrus 15.09.2009. Lepitaja esimene kontakt kahtlustatavaga toimus 15.10.2009 telefoni teel. Kuna kannatanul ei olnud telefoni ega püsivat elukohta, ei olnud lepitajal võimalik temaga kontakti saada. 18.01.2010 (seega neli kuud hiljem) helistas lepitajale kahtlustatav ja ütles, et leidis kannatanu üles ja nad tulevad koos lepituskokkulepet koostama.

Mitmetes asjades on ka lepituskokkuleppe prokuratuuri saatmise ja kriminaalmenetluse lõpetamise vahel mitu kuud.

3. Kokkulepete sõlmimine ja täitmine

Kriminaalmenetluse lõpetamisel leppimisega määrab kriminaalmenetluse lõpetamise ja uuendamise seotud kohustused prokuratuur või kohus. Kui prokurör leiab, et kriminaalasja võiks saata lepitusmenetlusse, koostab ta lepitusmenetluse rakendamise määruse (või esitab taotluse kohtule) ning saadab selle SKA-le. Kui lepitaja ning osapoolte vahel on sõlmitud lepituskokkulepe, saadetakse see prokurörile. KrMS § 203¹ kohaselt lõpetab prokurör kriminaalmenetluse määrusega või esitab lõpetamise taotluse kohtule.

3.1. Kohustused

KrMS § 203¹ lg 3 kohaselt paneb kohus või prokuratuur kahtlustatava või süüdistatava nõusolekul talle kohustuse tasuda kriminaalmenetluse kulud ning täita lepituskokkuleppe mõningaid või kõiki tingimusi.

Kõikides lepituskokkulepetes sisaldub mõni kahtlustatava/süüdistatava poolne kohustus. Ohvriabitöötajatega läbiviidud intervjuude kohaselt on kohustuse/heastamise initsiaator lepitaja või kannatanu ise. Kui kannatanu kohtub esimesel korral lepitajaga ning esitab oma nägemuse juhtunust, annab ta lepitajale informatsiooni ka selle kohta, mida kahtlustatav on seni teinud, et oma tegu heastada (*On ta vabandanud? On ta kahju materiaalselt/moraalselt hüvitanud? jms*). Kui kannatanu hinnangul ei ole kahtlustatav midagi oma kahju heastamiseks teinud, uurib lepitaja, mis see peaks olema. Kui mõned kannatanud oskavad vastata, siis mõnede kannatanute puhul on see tuletatav nende jutust: näiteks on probleemid alguse saanud kahtlustatava liigsest alkoholilembusest, armukadedusest, perega mitte koosviibimisest jne.

Esimesest kohtumisest tuletatud kohustustest räägitakse kahtlustatavaga ning küsitakse, kas need on temale vastuvõetavad. On ette tulnud ka juhtumeid, mil kohustused ei ole kahtlustatavale vastuvõetavad või soovib ta lisada kohustusi kannatanule (nt mõlemapoolne kohustus hoiduda teineteise suhtes vägivallast).

Kui kohustused pereliikmete või tuttavate vahel on lihtsamalt tuletatavad, siis võõraste inimeste vahel on see keerulisem. Sellistel juhtumitel võib kohustus olla üldsõnalisem (vägivallast hoidumise kohustus isikute vahel, kes suure tõenäosusega ei kohtu enam kunagi) või seotud konkreetsete rahaliste nõuetega (materiaalse või moraalse kahju hüvitamiseks).

KrMS § 203² lg 3 kohaselt peab lepituskokkulepe sisaldama kahjude heastamise korda ja tingimusi. Sellise kohustuse olemasolu on reaalsuses aga tekitanud probleeme, mil kahju on küll tekitatud, kuid selle otsest heastamist on keeruline välja mõelda (nt kehalise väärkohtlemise puhul on kannatanut löödud, sellest rahalist kahju tekkinud ei ole; kahtlustatav on vabandanud; ei puutu kannatanuga kokku ning kannatanul puuduvad rahalised nõuded). Kuna aga lepituskokkulepe peab sisaldama kohustusi, on sellistes juhtumites tihti nt kohustuseks käituda kannatanuga viisakalt ning lugupidavalt ja mitte tarvitada vägivalda.

Praktika erinevus

Praktika on erinev osas, milles lepituskokkuleppe sisu kajastub kriminaalmenetluse lõpetamise määruses. Kui mõned menetlejad panevad määrusesse kõik kohustused, milles kokku lepiti, siis mõned prokurörid panevad kirja osa, mis on täitmata. Seejuures näiteks vägivallast hoidumise kohustuse puhul peavad mõned prokurörid seda täidetud kohustuseks, mõned prokurörid

panevad selle ka lõpetamise määrusesse kohustuseks, mille rikkumisel võib kriminaalmenetluse uuendada (vt täpsemalt erinevad kohustused edaspidi).

Ühe intervjuueeritud prokuröri hinnangul ei ole kohustusi vaja üldse seada, kui osapooled on leppinud, rääkimata lepitusprotsessist.

Milleks üldse kohustusi vaja on, kui on leppinud? Võiks üldse mitte lepitaja juurde saata. /.../ Tähtaega ei peaks üldse olema. Lepitud ja kõik. (prokurör)

Analüüsi autorid näevad positiivsena ka „pehmete“, nn valvekohustuste kohaldamist kahtlustatavale. Kuigi näiteks „viisaka ja lugupidava käitumise“ kohustust on keeruline kontrollida ja ei ole teada ühtegi juhtumit, mil selle eiramisel oleks kriminaalmenetlus uuendatud, omab sellise kohustuse seadmine suure tõenäosusega distsiplineerivat mõju kahtlustatavale. Valvekohustuste efektiivseks toimimiseks on vajalik ka kannatanupoolne kohustuste rikkumistest teavitamine.

Ühes 2010. aastal lõpetatud menetluses pandi isikule kohustus lõpetada tööpäevad kell 18:00 ja mitte töötada nädalavahetuseti. Selliste juhtumite pinnalt tekib küsimus, kuidas peab prokurör käituma nt olukorras, kus kahtlustatav jätkuvalt saabub määratud tähtaja jooksul koju pärast kohustatud kellaaega või töötab vajadusel ka nädalavahetusel. Eelduslikult aitab seesugune kohustus kaasa abikaasade paremale läbisaamisele, kuid kriminaalmenetluse alustamiseks näib alus rikkumisel olevat üsna väike.

Kuna praktika oli erinev, on kohustuste liikide osas püütud välja tuua kõik lepituskokkuleppes määratud kohustused (hoolimata sellest, kas see oli otseselt määratud ka kriminaalmenetluse lõpetamisel seatud kohustuseks). Enamikel juhtudel oli lepituskokkuleppe sisu pandud ka kohustuseks kriminaalmenetluse lõpetamise määrusega.

3.2. Kohustuste liigid

Kriminaalmenetluse lõpetamisel määratud kohustused võib jagada seitsme erineva liigi vahele.

Enimlevinud kohustuseks oli kohustus hoiduda vägivallast. Jaotuses toodud esimesed kolm kohustust võib liigitada viisakuskohustuste hulka (vägivallast hoidumine, vabandamine, viisakas ja lugupidav käitumine). Vähemalt üks viisakuskohustus esines 84% kahtlustatavatel ja süüdistatavatest.

Tabel 2. Kohustuste osakaal kõikidest lepitusmenetluses osalenud isikutest

Kohustused	%
Viisakuskohustused	84%
Rahaline kohustus	27%
Alkoholist/narkootikumidest hoidumise kohustus või tarbimise piiramine	18%
Ravi või teraapia	14%
Realtoimingud	11%

1) Vägivallast hoidumise kohustus

Sõltuvalt lepituskokkuleppest võis kohustus seisneda ka ainult vaimsest või ainult füüsilisest vägivallast hoidumises. Enam-jaolt olid mõlemad vägivalla liigid eraldi välja toodud. Mitmes lepituskokkuleppes oli kohustus vastastikune. Vägivallast hoidumise kohustust võib pidada nõ valvekohustuseks, sest sellega ei kaasne mingit reaalselt kontrolli enne lepitusaruande kirjutamist lepitaja poolt. Samuti ei ole uue vägivallajuhtumi toimumine tingimata aluseks menetluse uuendamisele (kui kannatanu sellest ei teavita, siis ei ole alust ka kriminaalmenetluse uuendamiseks).

Üldiselt võib vägivallast hoidumise keeldu pidada pigem distsiplineerivaks kohustuseks.

2) Vabandamine

Kuigi vabandamine toimub üldjuhul lepituse käigus, siis oli see kohustusena mitmel korral ära märgitud (vahel oli see märgitud küll kohustuseks, kuid öeldud, et see on täidetud).

Vabandamise kohustust seati nii kirjalikus kui ka suulises vormis. Kindlasti on vabandamine üks eduka lepituse eeldustest, kuid selle sidumine kriminaalmenetluse lõpetamisega on kummaline olukordades, mil vabandamine on juba toimunud.

3) Viisakas ja lugupidav käitumine

Kohustus käituda edaspidi kannatanuga „viisakalt ning lugupidavalt“, esines suurel osal kahtlustatavatest (42%). Seejuures nõustuvad nii lepitajad kui ka prokurörid, et tegu on nõ valvekohustusega, mis on pigem distsiplineeriva iseloomuga. Lisaks on käesolevas uuringus liigitatud siia alla ka nt kohustus „mitte sekkuda isiklikku ellu“, „mitte tülitada“, „lõpetab solvamise“ jne.

4) Alkoholist või narkootikumidest hoidumine

Alkoholist või narkootikumidest hoidumine seondus suuresti vägivallajuhtumitega, mil alkohol oli üks konflikti võimendavatest asjaoludest. Alkoholist hoidumine seisnes nii alkoholi tarbimise lõpetamises, kuid paljudel juhtudel esines ka lihtsalt erinevat sorti piiranguid. Näiteks:

- mitte tarbida tööpäevadel
- mitte tarbida kanget alkoholi
- probleeme arutada kaine peaga
- hoiduda alkoholi tarvitamisest laste juuresolekul
- hoiduda alkoholi kuritarvitamisest.

Kuigi sõna „kuritarvitamine“ ei ole defineeritud, tuleb seesuguse kohustuse panemist siiski positiivsena näha.

5) Rahaline kohustus

Rahaline kohustus oli seotud nii menetluskulude tasumise kohustuse, kahju hüvitamise kui ka lepituses osalemise kuludega. Ka rahaliste kohustuste puhul oli mitmetel juhtudel kohustus kriminaalmenetluse lõpetamise ajaks täidetud.

Neljandikule kõikidele isikutest, kelle suhtes menetlus lõpetati, seati rahaline kohustus, mis oli seotud kas moraalse kahju hüvitamisega, materiaalse kahju hüvitamisega, lepituses osalemise kuludega (peamiselt transpordikulu).

Üldjuhul jäid kohustustena määratud rahasummad kuni 10 000 krooni piiresse. 5% kõikidest lepitusmenetlustest lõppesid rahalise kohustusega vähemalt 10 000 krooni. Kõikide kohustuste juures ei olnud võimalik täpset summat selgitada, kuna kriminaalmenetluse lõpetamise määrus sõnastas vaid kahjude hüvitamise kohustuse, milles kahjusummat ei olnud määratletud. Rahalise kohustusena on käsitletud ka mingi eseme ostmist (nt arvuti).

Kõige suuremaks kohustuseks oli korteri ostmise kannatanule, järgnes 100 000 kroonine kohustus vägivallakuriteo eest. Lisaks eelnimetatud juhtumitele oli üks kahtlustatavatest ostnud enne lepituskokkuleppe sõlmimist hea tahte märgiks korteri, ühel juhul oli tegu korteri notariaalse jagamise kohustusega.

Kriminaalmenetluse lõpetamise määruises seatud kohustuste täitmise tähtaeg ei või ületada kuut kuud, praktikas on aga suuremate kohustuste täitmine kuue kuu jooksul ebamõistlik. Näiteks kui kahtlustatava sissetulekud võimaldavad tal iga kuu tasuda 3000 krooni, siis ei ole mõeldav, et ta suudaks kuue kuu jooksul maksta kannatanule 100 000 krooni. Sellistel juhtudel on kasutatud praktikat, kus lepituskokkulepe sisaldab koguvõla hüvitamist, aga kriminaalmenetluse lõpetamise määruises märgitakse 6 kuu jooksul tasutav kohustus, mis saab ka aluseks menetluse uuendamisele. Eeltoodud näite puhul oleks kriminaalmenetluse uuendamine seotud 18 000 krooni tasumise kohustusega kuue kuu jooksul; ülejäänud summa on kahtlustatav kohustatud tasuma lepituskokkuleppe alusel, millele laieneb eraõigusliku lepingu regulatsioon. Ka lepitusmenetluse sisseviimisel kriminaalmenetluse seadustiku peeti silmas võimalust, et kannatanu ja kahtlustatav saavad leppida kokku suuremates kohustustes, kui seatakse kriminaalmenetluse lõpetamise määruises.

Rahalise kohustuse määramise ohud

Juhtumeid, mil isikuid ähvardab kriminaalkaristus, võivad ära kasutada kannatanud, kes sellele rõhudes võivad kahtlustatavalt küsida suurema summa raha moraalse kahju hüvitamiseks. Selline oht võib olla suurem just avaliku elu tegelaste puhul, kes on huvitatud asja konfidentsiaalsest lahendamisest.

Kriminaalasjas nr N lõi kahtlustatav ööklubis tekkinud konflikti käigus kannatanule ühel korral rusikaga näopiirkonda. Kannatanu leidis, et löögiga tekitati temale kahju 100 000 krooni ning seesugune kohustus lepituskokkuleppesse ka kirja pandi.

Ühe juhtumi puhul võis kahtlustatav nõustuda suure summa tasumisega seetõttu, et kriminaalkaristuse tõttu oleks ta jäänud ilma relvaloast (tegu oli jahimehega). Prokurör taotles isikule 10 080 krooni suurust rahalist karistust; istungil avaldas kannatanu, et see summa

peaks olema kahtlustatava mõjutamiseks vähemalt 30 000-40 000 krooni. Kuna kannatanu nõustus sellega, et asi lahendatakse lepitusmenetluses, saatis kohus asja lepitusse. Kuigi kriminaalasjas tsiviilhagi varem ei esitatud, oli lepituskokkuleppe tulemuseks materiaalse kahju hüvitamine 30 000 krooni ulatuses.

Viru Maakohus asus ühes juhtumis, kus tegu oli suure rahalise kohustusega, seisukohale, et moraalne kahju ning vara jagamine (lahutusprotsessis) on kaks erinevat asja.

Esimeses lepitusprotsessis soovis kannatanu seada süüdistatavale kohustuseks kolmetoalise korteri müümist ning laenu tagasimaksmisest jäänud summa maksmist endale. Lepitus ei õnnestunud ning järgneval kohtuistungil saadeti pooled uuesti lepitusse. Teise lepituskokkuleppe kohaselt kohustus süüdistatav maksta kannatanule 10 000 krooni ning kriminaalmenetlus lõpetati.

Kuigi võib olla mõistetav kannatanu soov lepitusmenetluse raames saavutada kokkulepe vara jagamises, peab selliseid lepitusi siiski taunima. KrMS § 203² lg 1 kohaselt saadetakse kannatanu ja kahtlustatav või süüdistatav lepitaja juurde eesmärgiga saavutada kokkulepe leppimiseks ja kuriteoga tekitatud kahju heastamiseks. Tõenäoliselt ei saa ühisvara jagamine olla kuriteoga tekitatud kahju heastamine seaduse mõtte järgi.²⁷

Johtuvalt eelnevast peab menetleja igal üksikul juhul tagama, et leppimine ei oleks kannatanu vahend alusetuks rikastumiseks. Kuigi kahtlustatava poolt on igal juhul pandud toime kuritegu, ei tohiks kriminaalkaristuse hirm muutuda omaette „väljapressimise“ vahendiks. Ohukohaks võibki pidada olukordi, mil pooltel on käsil ka varajagamise protsess.

6) Ravi või teraapia

Ilmselt võib kõige olulisemaks lepituskokkuleppes määratud kohustuseks pidada ravis või teraapias osalemist. Seda eelkõige juhtumites, mis seonduvad vägivallaga (iseäranis perevägivallaga) ning mille puhul pooled muidu teraapias ei osaleks. Oluline on ka alkoholi- ja sõltuvusravile suunamine, samuti psühholoogi vastuvõtule minek.

Probleemsena võib välja tuua asjaolu, et mitte kõik teenused (pereteraapia, psühholoogi vastuvõtt jne) ei pruugi olla osalejatele tasuta. Suuremates piirkondades pakutakse ka tasuta teenuseid, väiksemates ja maakohtades see võimalus sageli puudub, lisandub ka transpordikulu suuremasse asulasse.

Teise miinusena võib välja tuua selle, et kohustusteni jõudmine eeldab poolte kokkulepet. Pereteraapias osalemine eeldab samas ka kannatanu nõusolekut. Rahalise panuse suurenemine aga vähendab kindlasti mõlemapoolset valmisolekut pereteraapias või muus ravis osaleda.

Kindlasti peaks aga just perevägivallaga seotud juhtumites soosima pereteraapias osalemist ning kahtlustatava pöördumist psühholoogi vastuvõtule.

²⁷ Samas ei saa seda ka otsesõnu välistada, sest eelnõu seletuskirja kohaselt viitab sõna „heastamine“ sellele, et lepituskokkulepe ei võrdu kokkuleppega tsiviilhagi osas.

7) Reaaltoimingud/muud kohustused

Reaaltoimingud

Reaaltoimingute all peetakse käesoleva dokumendi raames silmas erinevaid kahtlustatava poolt võetud kohustusi. Kohustus võib seisneda ühise väljasõidu korraldamises perele, ühise korteri remontimises, kinos käimises jne. Eelkõige on tegu kohustustega, mis peaksid kahju heastama: nii esineb kohustuste all nii vabaaja veetmist (kontsert, kino, teater) kui ka reaalselt töö tegemist kannatanu heaks: abistamine majapidamistöodes, kasvuhoone ladumine, puude ladumine riita, haljastuse taastamine jne.

Reaaltoimingute nimekirjas esines ka selliseid, mis ilmselt kahju heastamisega otseselt seotud ei ole – näiteks kohustus lahutada abielu, välja kolida.

Muud kohustused

Muude kohustuste alla liigitati kohustused, mida muud moodi ei ole võimalik jaotada. Näiteks määrati lepituskokkuleppes kohustus jagada kaasomand, jätkata juhutöödel käimist ja hakata otsima ametlikku tööd, mitte kutsuda külla juhututtavaid, suhelda ainult lapse kasvatamisega seoses; jätkata töölkäimist. Ühel juhul oli kohustuseks lubada abikaasal kord kuus tegeleda hobidega.

3.3. Kohustuste täitmine

Pärast kriminaalmenetluse lõpetamist saadab prokurör kriminaalmenetluse lõpetamise määruse lepitajale, kes teostab järelevalvet kokkuleppe täitmise üle. Tulenevalt KrMS-ist § 203¹ lg 3 pannakse leppimise tõttu kriminaalmenetluse lõpetamisel kahtlustatavale või süüdistatavale tähtaeg kohustuste täitmiseks, mis on piiratud kuue kuuga. Keskmist kohustuste täitmiseks antud aega ei ole võimalik välja tuua, sest paljudel juhtudel kohustuste täitmise kuupäev kriminaalmenetluse lõpetamise määruses ei sisaldu. Tähtaja möödumisel koostab lepitaja lõpparuande, milles antakse prokurörile teada kohustuste täitmisest või nende täitmata jätmisest. Lõpparuanne saadetakse prokuratuuri, misjärel kriminaaltoimik arhiveeritakse või uuendatakse menetlus.

Järelevalve kohustuste täitmise üle

Kui kriminaalmenetluse lõpetamise määruses tähtaeg puudub, lähtub lepitaja aruande koostamisel 6-kuulisest tähtajast. Rahaliste kohustuste (kahju hüvitamine, menetluskulud) täitmise kontrollimiseks kohustatakse kahtlustatavat üldjuhul esitama lepitajale dokumentaalsed tõendid (nt maksekorraldus). Kui isikule on seatud aga kohustus hoiduda vägivallast või käituda kannatanu suhtes viisakalt ja lugupidavalt, tugineb lepitaja kohustuste täitmise kontrollimisel kannatanu seisukohale. Lepitaja küsib kannatanult „kas teie ees on vabandatud, kas teile on makstud, kas teil on kaebusi kahtlustatava käitumise suhtes“ jne.

See, et lepitaja ka pärast kriminaalmenetluse lõpetamist neilt kohustuste täitmise kohta infomatsiooni küsib, ei ole kõikidele kannatanutele sobiv. Nt on küsinud kannatanu lepitajalt: „miks te meid tüütate“ jms.

Samas on järelevalvel kindlasti oluline roll kahtlustatava distsiplineerimisel.

Noo see 6-kuuline tähtaeg järelevalve teostamiseks – et tegelikult see väga paljuski distsiplineerib seda kahtlustatavat ... (lepitaja)

Ka Soome uuringus tunnistasid kannatanud, et järelevalve kohustuste täitmise üle lisas turvalisust (Flinck & Iivari, 2004).

Nagu ka eelpool öeldud, ei ole viisaka ning lugupidava käitumise kontroll lihtne. Lepitaja kirjeldab omapoolseid tähelepanekuid prokurörile saadetavas lõpparuandes, kes võtab vajadusel vastu otsuse menetluse uuendamiseks. Pervägivalla juhtumites võib olla vajalik ka sagedasem järelevalveperiood.

Kriminaalmenetluse uuendamine

Lepitusmenetluse rakendamise eelnõu seletuskirja kohaselt peaks lepitusmenetluse rakendamine tooma kaasa mõlemad pooli rahuldava konflikti lahendamise ning uute kuritegude toimepanemise ärahoidmise.

Lepitusmenetluse rakendumisest kuni 2010. aasta 12. oktoobrini on uuendatud menetlus 15 juhul. Hoolimata sellest, et mitmeid menetlusi on võimalik vajadusel veel uuendada (need, millel on kohustuste tähtpäev käesoleva dokumendi koostamisel veel saabumata), siis moodustab see seni läbiviidud lepitustest 3%. Uuendamisele läinud kriminaalmenetlustest oli 9 seotud pereliikmete vahel toimunud vägivalgaga – sh 7 lähisuhtevägivalgaga (abikaasa/elukaaslane/endine elukaaslane).

Tabel 3. Kriminaalmenetluse uuendamise põhjused

Uuendamise põhjused	Menetluste arv
Rahalise kohustuse (osaliselt) täitmata jätmine	7
Ei pöördunud psühholoogi poole	1
Ei vabandanud	1
Uus kuritegu	2
Teadmata	4

Pooltel juhtudel oli kriminaalmenetluse uuendamine seotud rahaliste kohustuste mittetäitmisega (ühele isikule oli varem antud ka lisatähtaeg). Juhtumitest kahel juhul oli tegu kriminaalmenetluse kulude mittetasumisega, ülejäänud kordadel jäeti (osaliselt) tasumata kannatanule makstav materiaalne või moraalne kahju.

Kolm juhtumit olid seotud uue vägivalgajuhtumiga sama kannatanu (kõik juhtumid peresuhetes) suhtes. Neist vähemalt ühel korral helistas kannatanu ka lepitajale ning andis teada uuest vägivallaepisoodist.²⁸

Kriminaalmenetlus on uuendatud ka seetõttu, et kohustatud isik ei pöördunud psühholoogi vastuvõtule. Kolme kriminaalmenetluse uuendamise puhul ei ole täpselt selge, milles seisnes kohustuste rikkumine ning viidatud on sellele, et isik ei täida kohustusi (ühel juhul jätkas ka alkoholi kuritarvitamist).

Uuendatud kriminaalmenetluste arv ei ole kõrge, kuid näitab siiski, et ka lepitusmenetluse puhul (sarnaselt KrMS § 202 järgi lõpetamistel) võidakse kohustuste täitmata jätmisel

²⁸ Ülejäänud juhtumite puhul pole andmeid selle kohta, et kannatanu oleks la lepitajat rikkumisest teavitanud.

kriminaalmenetlus uuendada. Samas tuleb veelkord rõhutada seda, et mitmete kohustuste puhul ei ole rikkumist tõenäoliselt lihtne tõendada (nt varem nimetatud kohustused käituda viisakalt ja lugupidavalt) ja seetõttu võib kohustuste rikkumiste arv olla tegelikkuses suurem. Seega on lepitusmenetluse õnnestumiseks vajalik koostöö lepitaja ja kannatanu vahel – lepituskokkuleppe sõlmimisel selgitab lepitaja kannatanule, et tal on kohustus kohustuste rikkumisest teada anda.

Kriminaalmenetlus pärast uuendamist

Kuue juhtumi puhul mõisteti isikule lühiajaline tingimisi vangistus (1-4 kuud), kahel korral mõisteti rahaline karistus. Kahel juhul lõpetati KrMS § 203 alusel menetlus. Ühe juhtumi puhul mõisteti 6-kuuline vangistus, millest kohesele kandmisele mõisteti kaks kuud, teise juhtumi puhul asendati vangistus (liitkaristus 5 kuud) ÜKTga 296 tundi.

Kriminaalasjas nr N tungis A kallale abipolitseinik B-le. Kriminaalmenetluse lõpetamise määruse kohaselt kohustus kahtlustatav avaldama ajalehes kirjaliku vabanduse järgneva sisuga: „A vabandab B ees ja soovib talle kordaminekuid edaspidiseks“. A oli abipolitseinik B-le kallale tunginud (KarS § 121). Kuna isik seda ei teinud, menetlus uuendati – hiljem lõpetati KrMS § 203 alusel – isik oli saanud karistuse KarS § 329 ja § 424 alusel.

Tabel nr 4. Karistus pärast kriminaalmenetluse uuendamist

Karistuse liik	N
Vangistus	7
Rahaline karistus	2
Kriminaalmenetluse lõpetamine (KrMS § 203)	2
ÜKT	1
Menetluses	3

Uute kuritegude toimepanemine pärast lepitusmenetlust

Kui eelnevas alapeatükis kirjeldati kriminaalmenetluse uuendamisi, siis vaadati ka seda, kui palju isikuid kokku on pannud toime uue kuriteo pärast kriminaalmenetluse lõpetamist leppimise tõttu. Uute kuritegude toimepanemist selgitati vaid 2007. ja 2008. aastal lõpetatud kriminaalmenetluses (123 isikut), et oleks möödunud piisav ajavahemik lepitamisest (andmed 2010. august seisuga).

Ühe aasta jooksul pärast kriminaalmenetluse lõpetamist pani uue kuriteo toime²⁹ 12% (n=15) isikutest. Eesti retsidiivsusuuringu (Ahven, Salla & Vahtrus, 2010) andmetel oli üldine retsidiivsusmäär otstarbekusest lõpetamistel 18%.

2010. augusti seisuga on ligi viiendik (19%, n=24) isikutest, kelle suhtes lõpetati 2007. ja 2008. aastal lepitamise tõttu kriminaalmenetlus, pannud toime või olnud kahtlustatavad uue kuriteo toimepanemises (st sisaldab ka isikuid, kelle suhtes lõpetati menetlus tuvastamatuse tõttu). Enamikel juhtudel oli tegu muuliigiliste kuritegudega (nt joobes juhtimine või varavastane kuritegu). Viiel korral oli isik kahtlustatav sama kannatanu suhtes kuriteo toimepanemises. Neist kahel juhul lõpetati kriminaalmenetlus KrMS § 200 alusel. Viiest juhtumist kolm olid seotud taas vägivalda kasutamisega, üks varguse ning üks lapse ülalpidamiskohustuse täitmata jätmisega.

²⁹ Retsidiivsus arvestatud uues kuriteos kahtlustatavana ülekuulamise järgi.

Ühe juhtumi puhul on isik pannud uue kuriteo toime kahe kuu jooksul pärast kriminaalmenetluse lõpetamist leppimise tõttu.

Lepituskokkuleppega pandi isikule kohustus hüvitada kannatanule 524 krooni ning parandada lõhutud uks – isik oli tunginud kannatanu elukohta, lõhkunud ukse ning kannatanut jalaga löönud. Kriminaalmenetluse määrusega ühtegi kohustust ei määratud. Kaks kuud pärast lepitamist tungis isik uuesti kannatanu elukohta, peksis kannatanut käte, jalgade, tooli ning ahjuroobiga; samuti sulges isiku maja kõrvalhoonesse. Isikut karistati üheaastase vangistusega, mis jäeti tingimisi täielikult kohaldamata.

Kuigi eeltoodud juhtumi puhul ei olnud seaduslikku alust isiku suhtes kriminaalmenetlust uuendada, oleks tõenäoliselt kohustus hoiduda kannatanu suhtes vägivallast toonud kaasa ka menetluse uuendamise.

4. Muud tähelepanekud

Alljärgnevalt on esitatud tähelepanekuid erinevate teemade kohta, mis analüüsi raames tõusetusid.

Juurdepäas ohvriabitöötajate juurde

Selleks, et kannatanul oleks mugav vajadusel ohvriabitöötaja poole pöörduda, peaks viimane olema hõlpsasti leitav ja hästi ligipääsetav. Näiteks Rahumäe politseimajas töötasid ühes ruumis kaks ohvriabitöötajat (klientidele pole tagatud privaatsus) ja ka sissepääs sinna oli keeruline (lepitaja pidi alla vastu tulema jne).

Lepitaja valik

Konkreetselt lepitaja valib iga juhtumi puhul SKA ohvriabi osakonna juhataja, ja seda viie päeva jooksul alates prokuratuuri või kohtu saadetud lepitusmenetluse rakendamise määruse registreerimisest SKAs. Lisaks piirkondlikule põhimõttele lähtub SKA lepitaja valimisel võimalusel ka sellest, et oleks tagatud lepitaja sõltumatus ja erapooletus lepitatavatest. Näiteks enne juhtumi lepitajale saatmist helistab SKA ohvriabi osakonna juhataja võimalikule lepitajale ning selgitab, kas lepitaja on kannatanu või kahtlustatavaga kokku puutunud. Erapooletuse tagamiseks ei tohiks lepitaja osapooli lepitada, kui neid tunneb (nt ohvriabitöötaja võimalik kokkupuude ohvriabisse pöördunud perevägivalla all kannatava ohvriga). Üldjuhul on senini varasemad kokkupuuted puudunud, suurema piirkonna puhul on võimalik menetlus anda üle teisele lepitajale. Probleem võib tekkida väiksemates piirkondades, kus lepitajaid on üks; rohkem kui üks lepitaja on nt Tallinnas – 5 ohvriabitöötajat ja Tartus, Viljandis, Pärnus – 2 ohvriabitöötajat. Samas on tulnud ette ka juhtumeid, mil lepitajal varasem kokkupuude ohvriga on olnud – sellisel juhul peab lepitaja tagama oma erapooletuse.

Samuti püütakse tagada lepitaja isiklik sobivus lepitatavatega, et viimastel oleks mugav lepitajaga oma konflikti arutada. Näiteks püütakse vältida olukordi, mil 20ndates aastates lepitaja peab hakkama lahendama keskealise abielupaari peretüli; vene keelt kõnelevad isikud suunatakse võimalusel vene keele oskusega lepitaja juurde jne.

Vabatahtlike kaasamine lepitusmenetluse läbiviimisesse

Lepitusmenetluse eelnõu väljatöötamisel kavandati ka vabatahtlike kaasamist lepitusprotsessi ja nähti ette, et 2006. aastal koolitatakse lisaks piirkondlikele lepitajatele ka vabatahtlikke (Seletuskiri ..., 2006). Kui nt Põhjamaades on lepitajateks üldjuhul vabatahtlikud, siis Eestis nähti vabatahtlike kaasamist kui lisavõimalust, kellele anda üksikuid tööloike. Praktikas pole vabatahtlikke lepitusse kaasatud ja lepitajad ei näinud vabatahtlike kaasamise järele vajadust.

Peaks olema ikka sotsiaaltöötaja või psühholoogi haridus. Mina kasutan hästi palju pereteraapia asju. Ma olen seda tööd teinud, ma näen läbi missuguses peres missugune muster on. Mida nad vajaksid, kuhu nad edasi suunata. /.../ Selles süsteemis peab sees olema. Kui tuleb vabatahtlik tänavalt, siis seda süsteemi ta ei valda, tal ei ole vastavat haridust ja koolitust, et seda asja kokku panna. (lepitaja)

Koostöö lepitajate ja prokuröride vahel

Intervjuudes selgus, et lepitajate ja prokuröride vahel tuleks läbi arutada mõned lepitamisega seotud korralduslikud küsimused: mis taustinfot kuriteo kohta võiks prokurör lepitajale saata

(mõnel juhul on saadetud vaid rakendamise määrus, mõned kutsuvad toimikuga tutvuma jne), milline peaks olema lepituse käiku kirjeldava aruande struktuur, kas anda lepitajale tagasisidet uuendamise kohta jne.

Kasutatud kirjandus

Ahven, A., Salla, J., Vahtrus, S. (2010). Retsidiivsus Eestis. Justiitsministeerium: kriminaalpoliitika osakond. Tallinn.

Arro, M. (2010). Lepitusmenetluse kohaldamisala välisriikide kriminaalmenetluses. Praktika aruanne.

Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters, ECOSOC Res. 2000/14, UN Doc E/2000/INF/2/Add.2 at 35 (2000).

EUCPN päringu tulemused. (2010). Päringule vastasid e-kirja teel: Tšehhi 13.05.2010, Hispaania 17.05.2010, Rootsi 21.05.2010, Ungari 25.05.2010, Belgia 01.06.2010, Luxembourg 03.06.2010, Iirimaa 04.06.2010.

Flinck, A. & Iivari, J. (2004). Lähisuhdeväkivalta sovittelussa. Tutkimus- ja kehittämishankkeen realistinen arviointi. Stakes. Kättesaadav arvutivõrgus:

http://groups.stakes.fi/NR/rdonlyres/9C81A818-B257-4EA0-89FA-9F09A802E115/0/Arviointiraportti5_04.pdf (01.10.2010)

Iivari J. & Säkkinen S. & Kuoppala T. 2010. Statistical Report on Mediation in Criminal and Civil Cases 2009 in Finland. National Institute for Health and Welfare. Kättesaadav arvutivõrgus:

<http://www.euforumrj.org/readingroom/Newsflash%20-%20Mediation%20in%20Finland%202009.pdf> (25.09.2010).

R.A.M. van Schijndel. (2009). Confidentiality and Victim-Offender Mediation. Maklu. Kättesaadav arvutivõrgus:

http://books.google.com/books?id=nQ510m92EC0C&printsec=frontcover&dq=Confidentiality+and+Victim-Offender+Mediation&hl=et&ei=ofK-TjYiCIOAOp2YjCI&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCgQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false (4.10.2010).

Rannaveski, A. (2007). Lepitusmenetlus – kriminaalmenetluse alternatiiv. Sotsiaaltöö 5, lk 8-13.

Salla, J. (2009). Kriminaalmenetluse lõpetamine otstarbekusest. Justiitsministeerium: kriminaalpoliitika osakond. Tallinn. Kättesaadav arvutivõrgus:

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=40844/Kriminaalmenetluse+lõpetamine+otstarbekusest+2007-08+avalik.pdf> (13.10.2010).

Victims in Europe. 2009. Implementation of the EU Framework Decision on standing of victims in criminal proceedings in the Member States of the European Union. Kättesaadav arvutivõrgus: http://ec.europa.eu/justice/news/consulting_public/0053/project_victims_europe_final_report_en.pdf (10.09.2010).

Wahlien, L. (2005). Victim-offender mediation in Sweden in the 21st century. National Council of Crime Prevention (Brå). Kättesaadav arvutivõrgus:

http://www.bra.se/extra/measurepoint/?module_instance=4&name=medlsummary.pdf&url=/dynamaster/file_archive/051028/a97b1181e440fd99d7bd47c6279a4960/medlsummary.pdf (13.10.2010).

Normatiivallikad

Karistusseadustik, (RT I 2001, 61, 364; 2010, 29, 151).

Kriminaalmenetluse seadustik, (RT I 2003, 27, 166; 2010, 40, 239).

Lepitusmenetluse läbiviimise kord, vastu võetud Vabariigi Valitsuse 13.07.2007. a määrusega nr 188.

Lepitusmenetluse läbiviimise kord, kinnitatud Sotsiaalkindlustusameti peadirektori 19.10.2007. a käskkirja nr 252 lisaga.

Lepitamise teenusstandard, kinnitatud Sotsiaalkindlustusameti peadirektori 30.06.2009.a käskkirjaga nr 70 lisa 2 „Lepitamise teenusstandard“.

Lepitamise kord, vastu võetud sotsiaalministri 31.07.1998. a määruse nr 44 “Alaealise mõjutusvahendite seadusest tulenevate õigusaktide kehtestamine“ lisaga 1.

Ohvriabi seadus, RT I 2004, 2, 3; 2009, 49, 331.

Riigikogu stenogramm, 8.11.2006.

Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu (939 SE) esimene lugemine. Kättesaadav arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/index.php?op=steno&stcommand=stenogramm&day=06&op2=print&date=1162983600&pkpkaupa=1&paevakord=2000013419#pk2000013419> (13.10.2010).

Riigi peaprokuröri 12.04.2007 juhis nr RP-1-4/07/3.

Riigi peaprokuröri 29.06.2007 juhis alaealiste erikohtlemise kohta nr RP-1-4/07/8

Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri, 2006. Kättesaadav arvutivõrgus <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=061660010&login=proov&password=&system=ems&server=ragne11> (4.10.2010).